

Hanefi Tabakatlarının Yazma Nüshaları

Özet: İslam hukuk tarihindeki dört önemli hukuk ekolünden biri olan Hanefi mezhebi, fıkıh tarihi boyunca yoğun bir fıkhi faaliyetin odağında olarak birçok alim yetiştirmiştir. Mezhep fikrinin yaygınlaşması ve biyografi yazımının gelişmesi ile diğer mezheplerde olduğu gibi Hanefi mezhebinde de mezhebin alimlerini derleyen ansiklopedik eserler kaleme alınmıştır. Hanefi tabakatları olarak bilinen bu edebiyat, tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi beş eserden oluşmaktadır. Sekiz tanesinin günümüze ulaşmadığı Hanefi tabakatlarından on bir tanesi basılmış durumdadır. Geriye kalan altı eser ise Hanefi tarihi araştırmaları için kaynak niteliğinde olmasına rağmen yazma eser kütüphanelerinde naşirlerin ilgisini beklemektedir. Bu eserlerin neşrine olan ihtiyaca dikkat çekmek amacıyla kaleme alınan bu makalede, öncelikle Hanefi tabakatlarının bir listesi verilecek, ardından yayınlanmamış eserlerin yazma nüshaları tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hanefi Mezhebi, Tabakat, Tabakâtü'l-Hanefiyye, Teracim, Biyografi, Yazma Nüshalar.

Manuscripts On Hanafi Tabaqâts

Abstract: Hanafi school of law which is one of the four important law schools in Islamic law history, has trained a great number of scholars based on intense fiqh activities, throughout the history of fiqh. As it was the case for other schools, alongside the dissemination of the school of law idea and development of the biography writing, encyclopedias about fiqh scholars are also written in Hanafi school. This literature as known Hanafi tabaqats, consists of 25 works as far as we can identify. Eight tabaqats have not survived, eleven of them have been published. Although the remaining six works remain as a source of history research in Hanafi school, they await for the interest of researchers in the manuscript libraries. In this article which sheds light on to the need for the publication of these works, a list of the Hanafi tabaqats will be given and the manuscript of the unpublished works will be presented.

Keywords: The Hanafi School of Law, Tabaqat, Tabaqat al-Hanafiyyah, Tarajim, Biography, Manuscripts.

Bu makale, tarafımızca hazırlanan Hanefi Mezhebinde Biyografi Geleneği başlıklı doktora tezinin (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016) üçüncü bölümünden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi. hceker@gmail.com

ATIF: Çeker, Huzeyfe. "Hanefi Tabakatlarının Yazma Nüshaları". *Tabkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (Aralık/December 2018): 83-119.

Giriş

İslam hukuk tarihinde çok sayıda müntesibi ile ön planda olan dört hukuk ekolünden biri olan Hanefi mezhebi, İslam dünyasının ortası sayılabilecek bir konumda olan Irak'ta kurulmuştur. Müslümanların hakim olduğu coğrafyalardan bu merkezi yere gelip kurucu imam Ebû Hanîfe'den (ö. 150/767) veya önde gelen öğrencilerinden ders alan fıkıh talebeleri, Hanefi mezhebinin görüşlerini Mağrib'den Maverâünnehir'e tüm İslam alemine taşımışlardır. Zamanla Kuzey Afrika ve Mısır gibi bazı bölgelerde nicel çoğunluğu diğer hukuk ekollerine kaptırmış olsa da tüm mezheplerin etkin olduğu Irak'ta fikhın başat aktörü olmuş, özellikle Horasan ve Maverâünnehir'de çok sayıda alim ve müntesibi ile diğer mezheplere baskın çıkmış, buradaki müslümanların güneye inmesiyle yüzyıllar boyunca Hind müslümanlarının da fıkıhtaki mezhebi haline gelmiştir. Zamanla Türklerin batıya göçü ile Anadolu ve Balkanlarda da hakim mezhep daima Hanefilik olmuştur. Bu tabloya bakarak Hanefi mezhebinin İslam dünyasının en yaygın fıkıh ekolu olduğu ifade edilebilir.

Mezhebin geniş coğrafyalarda benimsenmiş olması, haliyle çok sayıda alimin de bu mezhebe mensubiyeti sonucunu doğuracaktır. Bu alimlerin mezhep müntesipleri tarafından bilinmesi ve tanınması -henüz sayılarının fazla olmaması sebebiyle- ilk yüzyıllar için pek mümkün iken; ilerleyen yüzyıllarda Hanefi olarak nitelenen alim sayısının yüzlerle hatta binlerle ifade edilecek kadar artması, biyografilerini toplayacak ansiklopedilere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak tabakat yazımı -diğer mezheplerde olduğu gibi- Hanefi mezhebinde de çeşitli örnekleri ile literatürde yerini almıştır.

İlk örneğini IV/X. yüzyılın sonu ile V/XI. yüzyılın başlarında Irak'ta gördüğümüz Hanefi tabakat yazımı, Hanefi muhitte tarih ve rical yazımına olan ilginin fıkıh tahsiline göre geride kalması sebebiyle VIII/XIV. yüzyıla kadar ciddi bir çalışma ortaya koyamamıştır. Bu yüzyıldan sonra Mısır ve Şam bölgelerinde tarih yazıcılığının zirveye ulaşması Hanefi tabakat yazımını da tetiklemiş, çok sayıda Hanefi tabakatı bu ortamda kaleme alınmıştır. XI/XVII. yüzyılın başıyla birlikte yaşanan tabakat yazımı, bazı tekil örneklerle devam ederek günümüze ulaşmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 25 eserden müteşekkil olan Hanefi tabakatlarının önemli bir kısmı günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Eser neşrine verilen önemin artması ile bu çalışmaların bir kısmı yayınlanmış olmakla birlikte önemli kaynak olmalarına rağmen henüz neşredilmemiş olanları da vardır. Bu

makalemizde neşre konu edilmemiş Hanefi tabakatlarının yazma nüshalarını tanıtmak, böylece yazma eserlerin neşri için emek sarf eden muhakkiklerin bu kitaplara ilgisini çekmek arzusundayız. Bu amaca ulaşmak için öncelikle Hanefi tabakatlarının bir listesini çıkaracak, listede yer alan eserlerin günümüze ulaşmış olup olmadığı, ulaşılmış olanların yayınlanma durumu hakkında bilgi verilecektir. Yazma nüshasına ulaşılabilen ancak henüz yayınlanmamış olanların nüshaları ise makalenin ikinci bölümünde ayrıntısı ile ele alınacaktır.

Makalemizin kapsamı, Hanefi mezhebi alimlerine özel olarak kaleme alınmış eserler ile sınırlıdır. Dolayısıyla *Vefeyâtü'l-a'yân* veya *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* gibi Hanefi alimlerin de hal tercümelerine yer veren genel biyografi ansiklopedileri ile *Tabakâtü fukahâi'l-Yemen* veya *Kudâtü Mısır* gibi belirli bir yerin veya eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye gibi belirli bir devletin alimlerine özel biyografi ansiklopedileri çalışmamız kapsamı dışında tutulmuştur. Bu geniş kapsamlı çalışmalardan bazıları, Hanefi alimleri özel bir başlık altında bir arada zikretmiş olabilmektedir. Ancak bu eserler Hanefilere özel olmadıkları için makalemiz kapsamında mütalaa edilmemiştir. Bu sebeple Hanefi alimlere özel başlık açan Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083) *Tabakâtü'l-fukahâ'sı* ve İbn Fadlillâh el-'Ömerî'nin (ö. 749/1349) *Mesâlikü'l-ebâr*'ı gibi eserler Hanefi tabakatları listemizde yer almamıştır. Son olarak Hanefi tabakatlarının yazma nüshaları odak noktamız olduğu için modern dönem çalışmaları da makalemize konu edilmemiştir.

A. Hanefi Tabakatlarının Listesi

Makalemizin asıl konusu olan yazma nüshalara geçmeden önce Hanefi tabakat literatürünün bir envanterini çıkarmak istiyoruz. Bu sebeple öncelikle Hanefi tabakatlarının bir listesini çıkaracağız.

Peşinen ifade etmek gerekir ki Hanefi tabakatları listesi daha önce yapılmış bazı çalışmalarda da yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kapsamlı bir Hanefi tabakatları listesine ilk olarak *Keşfü'z-zunûn*'da yer verilmektedir.¹ Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) eserinin “Tabakâtü'l-Hanefiyye” maddesinde 16 eserden oluşan bir Hanefi tabakat listesi çıkarmıştır. Listedeki eserlerin bir kısmına

1 Kâtip Çelebi Mustafa b. 'Abdullâh el-Kastamonî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 2: 1097-1099.

muttali olan Kâtip Çelebi, bunlar hakkında bilgi vermiştir. Ancak muhtemelen görmemiş olması sebebiyle bazı eserleri sadece ismen zikretmekle yetinmiştir. Liste genel olarak literatürün önemli eserlerini tespit etmekle birlikte bazı eserleri içermediği için eksiktir. Ayrıca aşağıda geleceği üzere, müellifi ile ilgili karışıklık olan bazı eserlerin her iki müellife de atfedilmiş olması durumunun da söz konusu olduğu görülmektedir.

İkinci bir liste çalışmasını yapan İbrahim Hafsi, 1976 ve 1977 yıllarında yayınladığı “Recherces Sur le Genre ‘Tabaqat’ Dans la Littérature Arabe” adlı üçlü makaleler serisinde tabakat literatürünü özetlemiştir. Serinin ikinci makalesinin 11-17. sayfalarında Hanefi tabakatlarını ele almış ve yüzyıllara göre tasnif ederek bu edebiyat hakkında bilgi vermiştir.² Başlangıçtan XI/XVII. yüzyıla kadar olan tabakatların listelendiği çalışmada 21 eser adı zikredilmiştir. Ancak bu listede de bazı yanlışlar ve eksiklikler bulunmakta olup bizim hazırladığımız listenin sonunda bunlara işaret edilmiştir.

Modern dönemde yapılmış listeler arasında dikkat çeken bir çalışma Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin “Hanefi Mezhebi” maddesinin literatür bölümünde yer almaktadır. Bölümün yazarı Ahmet Özel, “Tabakat Kitapları” alt başlığında 20 kadar eser zikretmiştir. Yukarıdaki çalışmalara göre daha hatasız bir liste ortaya koyan Özel’in çalışmasının bazı eserler açısından eksiklikler ihtiva ettiği görülmektedir. Makalemizde bu eksikliklere de değinilmiştir.

Daha önce yapılan bu çalışmalardan da istifade ederek hazırladığımız Hanefi tabakatları listemiz şu şekildedir:

1. Saymerî (ö. 436/1045), *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*: Hanefi literatürüne dair birçok çalışmada Kureşî’nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhiru’l-mudîyye*’sinin ilk Hanefi tabakatı olduğu, bu sebeple Hanefilerin tabakat yazımında diğer mezheplere göre geç kaldığı ifade edilir. Ancak ondan üç buçuk asır önce kaleme alınan *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*, Ebû Hanîfe menâkıbı olmasının yanı sıra tabakat özellikleri de gösteren bir eserdir. Müellif mezhep imamının biyografisini uzunca ele aldıktan sonra öncelikle meşhur öğrencilerinden bahsetmekte, ardından sonraki nesillerde yaşamış Hanefi alimler hakkında biyografik bilgi vermektedir. Eserin yazım tarihine kadar yaşamış olan Hanefileri hem de tabaka sistemini kul-

2 İbrahim Hafsi, “Recherces Sur le Genre ‘Tabaqat’ Dans la Littérature Arabe II”, *Arabica* 24/1 (Şubat 1977): 11-17.

lanarak sunmuş olması eserin tabakat mahiyetinde olduğunu söylemek için yeterlidir. Bizzat müellif Saymerî'nin tabakat bölümünün başında “Bugüne Kadarki Ebû Hanîfe Ashâbının Tabakatı” başlığını kullanması, bitirirken de “ashabımızın tabakatının sonu” demesi³ eserin tabakat olduğuna ilave bir delil olarak zikredilebilir. Hanefi biyografi yazımının hem menakıb hem de tabakat alanları için çok önemli bir kaynağı olan *Abbâru Ebî Hanîfe*'nin çok sayıda baskısı mevcuttur.

2. Hemedânî (ö. 521/1127), *Tabakâtü ashâbi Ebî Hanîfe*: Şafiî bir müellife aittir. *el-Cevâbiru'l-mudiyye*'nin kaynakları arasındadır.⁴ Kureşî'nin büyük hacimli olarak nitelediği ve gördüğünü ifade ettiği⁵ eser bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır.

3. Mes'ûd b. Şeybe es-Sindî, *Tabakâtü'l-ashâb*: Hayatı hakkında çok sınırlı bilgiye sahip olduğumuz müellifin vefat tarihi bilinmemektedir.⁶ Günümüze ulaşan *et-Ta'lim* adlı eserinde bu *Tabakâtü'l-ashâb*'ına atıfta bulunmaktadır.⁷ Eserin günümüze ulaşan bir nüshasına ulaşamamıştır.

4. Necmüddîn et-Tarsûsî (ö. 758/1357), *Vefeyâtü'l-a'yân min mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân*: Hanefî alimlerin vefat tarihlerinin akılda kalmasını sağlamak amacıyla kaleme alınmış küçük hacimli bir eserdir. Manzum şekilde kaleme alınan eserde, meşhur Hanefî alimlerin sadece isim ve vefat tarihi bilgilerine yer verilmiştir. Tarihleri ifade için ebced hesabına göre kodlama yapılan eser İsmail Şık tarafından tahkik ve tercüme edilerek yayınlanmıştır.⁸

3 Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. 'Ali b. Muhammed es-Saymerî, *Abbâru Ebi Hanîfe ve ashâbîb*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Beirut: 'Âlemü'l-kütüb, 1985), 155, 173.

4 Örneğin bkz. Ebû Muhammed Muhyiddîn 'Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, 5 Cilt (Cize: Hicr, 1993), 1: 324; 2: 89, 423, 451, 605, 716.

5 Örneğin bkz. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudiyye*, 1: 8.

6 Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudiyye*, 3: 469; İbn Kutlûboğâ Ebu'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım es-Südüni el-Misrî, *Tâci't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, (Dimâşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), 303; Takıyyüddîn b. 'Abdülkâdir ed-Dârî el-Gazzî el-Misrî et-Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye fi terâcîmi'l-Hanefiyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3391, 422^a; 'Ali el-Kârî Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultan Muhammed, *el-Esmâru'l-ceniyye fi esmâi'l-Hanefiyye*, thk. Abdülmuhsin Abdullâh Ahmed, 2 Cilt (Bağdat: Dîvânü'l-vakfî's-sünnî, 2009), 2: 659.

7 Mes'ûd b. Şeybe 'İmâdüddîn es-Sindî, *et-Ta'lim*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 839, 2^a.

8 İsmail Şık, “Necmeddin Tarsusî'nin 'Urcûze fi Vefeyâti'l-A'yân Min Mezhebi Ebî Hanîfetî'n-Nu'mân' Adlı Eseri: Tedkik, Çeviri ve Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2017): 39-60.

5. İbnü'l-Mühendis (ö. 769/1367), *Tabakâtü'l-Hanefiyye*: İbn Hacer'in (ö. 852/1449) kaydettiğine göre geniş hacimli bir eser olup hazırlanması esnasında müellif birçok diyar dolaşmış ve çok sayıda kaynaktan istifade etmiştir.⁹ Büyük bir emeğin mahsulü olan çalışma muhtemelen *el-Cevâbiru'l-mudiyye* ile aynı dönemde piyasaya çıkmasının etkisi ile hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Sonraki dönem Hanefi tabakatlarında bu eserden istifade edildiğini gösteren bir ifadeye rastlamamış olmamız, eserin kısa süre içerisinde kaybolduğunu göstermektedir. Günümüze ulaşan bir nüshası tespit edilememiştir.

6. Kureşî (ö. 775/1373), *el-Cevâbiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*: En önemli Hanefi tabakatlarından biri olduğu konusunda şüphe bulunmayan eserin birçok çalışmada "ilk Hanefi tabakatı" olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere literatürün ilk çalışması Saymerî'nin (ö. 436/1045) *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbîb'*idir. Diğer mezheplerin alimlerini toplayan kapsamlı tabakat eserleri olmasına rağmen Hanefi mezhebinde böyle bir eserin olmaması üzerine hocalarının da teşviki ile 168 kadar eserden istifade edilerek kaleme alınmıştır.¹⁰ 2115 Hanefi alim hakkında bilgi veren çalışma, kendisinden sonraki tüm eserlere kaynaklık etmesi bakımından önem arz etmektedir. Üzerine zeyil ve ihtisar çalışmaları yapılmıştır. Çok sayıda yazma nüshası ile günümüze ulaşan eserin defaatle basımı yapılmıştır. Abdülfettâh el-Hulv tarafından yapılan beş ciltlik baskısı, tahkik çalışmalarının en güzel örneklerindedir.

7. İbn Dokmak (ö. 809/1407), *Nazmü'l-cümân fî tabakâti ashâbi imâmine'n-Nu'mân*: Yazma nüshaları üç cilt olan geniş hacimli tabakat eserlerindedir. Eserin birinci cildi Ebû Hanîfe'nin biyografisine özel olup diğer iki cildi tabakalar şeklinde Hanefi alimlerin hayatlarını anlatmaktadır. Müellif eserin girişinde *el-Cevâbiru'l-mudiyye*'nin kapsamını çok sınırlı olmakla eleştirmiş olmasına rağmen tabakat bölümünde neredeyse *el-Cevâbiru'l-mudiyye*'yi aynen tekrar etmiştir. Ebû Hanîfe'nin hayatı ile ilgili ilk cild de Saymerî'nin (ö. 436/1045) *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbîb'*inin Ebû Hanîfe bölümünden azami derecede istifade edilerek hazırlanmıştır. Müellifini intihal iddiaları ile karşı karşıya bırakabilecek daha başka unsurların da yer aldığı *Nazmü'l-cümân*, Samir Fattah Abbas

9 İbn Hacer Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Ali el-'Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mietî's-sâmine*, 4 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993), 2: 280.

10 Kureşî, "Mukaddime", *el-Cevâbiru'l-mudiyye*, 1: 61-74.

tarafından hazırlanan “İbn Dokmak’ın Hayatı ve ‘Nazmü’l-Cümân fî Tabakâti Ashabi İmâmına en-Nu‘man’ İsimli Eserinin Tahlîl ve Tahkîki” adlı bir doktora tezi kapsamında tahkikli olarak neşredilmiştir.¹¹ Eseri kitap olarak basımı ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

8. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Mirkâtü’l-vefiyye fî tabakâti ‘ulemâi’s-sâdeti’l-Hanefiyye: el-Kâmûsu’l-mubît* müellifi Fîrûzâbâdî tarafından kaleme alınan eser, henüz yazma halindedir. Makalemizin ikinci bölümünde hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

9. İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), *ed-Derecâtü’l-‘aliyye fî tabakâti’l-‘ulemâi’l-Hanefiyye*: Meşhur kıraat alimi İbnü’l-Cezerî’nin *el-Cevâhiru’l-mudîyye’yi* esas alarak yazmaya başladığı, ancak bir sebepten dolayı yarım bıraktığı bu eser de henüz yazma halinde olan Hanefi tabakatlarındandır. İkinci bölümde yazma nüshası genişçe ele alınacaktır.

10. İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), *Tabakâtü’l-Hanefiyye*: Müellifi, Şafii mezhebine müntesip olup *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye* adlı eseri de bulunmaktadır. Hanefi alimler için de tabakat yazmasına rağmen eser bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır.¹²

11. Bedruddîn el-‘Aynî (ö. 855/1451), *Tabakâtü’l-Hanefiyye*: Önemli Hanefi alimlerden olan ‘Aynî tarafından yazılmış bir Hanefi tabakatı olduğu bilgisi kaynaklarda yer almasına¹³ rağmen eserin günümüze ulaşan bir nüshası tespit edilememiştir.

12. İbn Kutlûboğâ (ö. 879/1474), *Tâcü’t-terâcim*: Hocası Makrîzî’nin (ö. 845/1442) *et-Tezkire* isimli tarih eserinde geçen Hanefi alimlerin ilave bilgilerle

11 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2016.

12 İbn Kâdî Şühbe Ebu’s-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekir b. Ahmed ed-Dimaşkî, “Mukaddime”, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye*, nşr. Hâfız Abdülalîm Hân, 4 Cilt (Haydarâbâd: Dâiretü’l-Meârifî’l-Osmâniyye Matbaası, 1979), 1: 21.

13 Şehâvî Ebu’l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân, *ed-Dav’u’l-lâmi’ li ebli’l-karni’t-tâsi’*, 12 Cilt (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1992), 10: 134; Şehâvî Ebu’l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân, *ez-Zeyl ‘alâ Rafi’l-isr ev Buğyetü’l-‘ulemâ ve’r-riwât*, thk. Cevde Hilâl - Muhammed Mahmûd Subh (Kahire: ed-Dâru’l-Mısriyye, 1966), 437; Taşköprizâde Ahmed b. Muslihuddîn Mustafa, *Miftabu’s-sâde ve misbâbu’s-siyâde fî mevzû’ati’l-‘ulûm*, 3 Cilt (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-ilmîyye, 1985), 1: 243; Kâtip Çelebi, *Kefî’z-zunûn*, 2: 1098.

zenginleştirilerek müstakil bir eserde toplanması ile kaleme alınan önemli bir Hanefi tabakatıdır. 350 kadar Hanefi alimin yer aldığı eserde özellikle kitaplar konusunda diğer kaynaklarda olmayan bilgiler içermektedir. Kısa hacmi sebebiyle ilgiye mazhar olmuş ve çok sayıda nüshası ile günümüze intikal etmiştir. 1862 gibi çok erken bir tarihte Leibzig'de ilk baskısı yapılan eserin eksikliklerin tamamlandığı yeni baskıları da yapılmıştır.

13. İbn Âcâ (ö. 881/1476), *Tabakâtü'l-Hanefiyye*: Üç ciltlik bir hacme sahip olduğu bildirilen¹⁴ eser, günümüze ulaşan bir nüshasına ulaşamadığımız Hanefi tabakatları arasındadır.

14. Ebu'l-Fadl İbnü's-Şihne (ö. 890/1485), *Tabakâtü'l-Hanefiyye*: Müellifin biyografisini kaydeden kaynaklarda yer alan¹⁵ eserin hacmi beş cilt kadardır.¹⁶ Bu kadar geniş hacme sahip bir kaynak olmasına rağmen günümüze ulaştığına dair bir iz bulunamamıştır.

15. Sehâvî (ö. 902/1497), *Tabakâtü'l-Hanefiyye*: Meşhur tarihçi Sehâvî'nin kaleminden çıkan eser, henüz yazma halinde olan kaynaklar arasındadır. İkinci bölümde hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

16. Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), *Risâle fî tabakâti'l-eimmeti'l-Hanefiyye*: Mezhep alimlerini ictihat mertebesine göre yedi tabakaya ayırdığı *Tabakâtü'l-fukabâ* adlı meşhur eserin de sahibi olan Kemalpaşazâde tarafından yazılmıştır. Meşhur Hanefi alimlerin hayatlarını derleyen kısa hacimli bir eserdir. *Risâle-i tevârih-i müellifin*, *Risâle fî tezkireti ba'di'l-'ulemâ'*, *Tezkiretü'l-fukaba*, *Terâcimiü ba'di'l-Abnâf* veya *Tabakâtü'l-Hanefiyye* gibi isimlerle kaydedilen çok sayıdaki nüshası ile günümüze ulaşmıştır. İkinci bölümde ayrıntısı ile ele alınacaktır.

17. İbn Tolun (ö. 953/1546), *el-Gurafü'l-'aliyye fî terâcimi müteabbiri'l-Hanefiyye*: Tarih ve biyografi yazımının altın çağını yaşadığı bir dönem ve coğrafyada yaşamış olan İbn Tolun tarafından *el-Cevâbirü'l-mudıyye*'ye zeyil amaçlı kaleme alınan değerli bir eserdir. Diğer kaynaklarda bulunmayan orijinal bilgiler

14 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1098.

15 Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 9: 295-305; Şevkânî Ebü 'Abdillâh Muhammed b. 'Ali es-San'ânî el-Yemenî, *el-Bedru't-tâli' bi mehbâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 2: 263-264.

16 İbn Tolun Ebu'l-Fadl Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dimaşki, *el-Gurafü'l-'aliyye fî terâcimi müteabbiri'l-Hanefiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 1924, 8^a.

içermesi sebebiyle neşredilmesi son derecede gerekli olan bu eserin ilk 1/5'lik kısmı Mısırlı Ali Abdullatîf İbrâhîm tarafından hazırlanan bir yüksek lisans tezi kapsamında tahkik edilmiştir (ed-Düvelü'l-Arabiyye Üniversitesi, el-Bühûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye Enstitüsü, Kahire 2015). Şu an eserin tamamının neşri için biri tez yazarı tarafından olmak üzere iki ayrı tahkik çalışması tamamlanmış olup neşir işlemleri devam etmektedir. Makalemizin yazım amacının bu eser için zaten gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu sebeple nüshalarını tanıtılmasına ihtiyaç olmadığı düşünüşümüz için ikinci kısımda ele almayacağız.

18. Kınalızâde (ö. 979/1572), *Muhtasar fî Tabakâti'l-Hanefiyye*: Kısa bir hacme sahip olan eserin hem ismi hem de yazarı konusunda tam bir netlik bulunmamaktadır. Yazma nüshalarında *Tabakâtü'l-Hanefiyye* veya *Muhtasaru Tabakâti'l-Hanefiyye* şeklinde de isimlendirilen eser Kınalızâde'nin haricinde Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), 'Abdullâh es-Süveydî (ö. 950/1543), Akşemseddîn'in torunu Şems Çelebi (ö. 957/1550), Taşköprüzâde (ö. 968/1561) ve 'Afîfüddîn eş-Şirvânî'ye de nispet edilmiştir. Taşköprüzâde'ye nispet edilerek Muşul'da basılan (1954, 1961) *Muhtasar*, Kınalızâde'ye ait olduğunu iddia eden¹⁷ Muhyî Hilâl es-Serhân tarafından tahkik edilerek üç cilt halinde basılmıştır (Bağdat 2005).

19. Kefevî (ö. 990/1582), *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezbebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr: el-Cevâbiru'l-mudıyye* sonrasında kaleme alınan eserler içerisinde en orijinal bilgilerin yer aldığı kaynaklardan biridir. Diğer tabakat kitaplarında yer almayan bilgileri içermesi sebebiyle ayrı bir önemi haizdir. Çok sayıda yazma nüshası ile günümüze ulaşan *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr*, Saffet Köse başkanlığında bir heyet tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.¹⁸

20. Kutbüddîn en-Nehrevâlî (ö. 990/1582), *Tabakâtü'l-Hanefiyye*: Dört ciltlik büyük bir hacme sahip olan eser, önemli bir kaynak olmaya adayken müellifin evinde çıkan bir yangında yanarak yok olmuştur.¹⁹ Tekrar yazmak için

17 Muhyî Hilâl es-Serhân, "Tashîhu hata' kebir – Kitâbü Tabakâti'l-fukahâ el-mensûb ilâ Taşköprüzâde hüve l'İbni'l-Hinnâi", *el-Mevrid Dergisi* 3-4 (Bağdat 1981): 492-497.

18 Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezbebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, thk. Saffet Köse - Murat Şimşek - Hasan Özer - Huzeyfe Çeker - Güneş Öztürk, 4 Cilt (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017).

19 İbnü'l-Hanbelî Ebü 'Abdillâh Radıyyüddîn Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Dürü'l-habe*

yeniden işe koyulan²⁰ Nehrevâlî'nin çalışmasını tamamlayıp tamamlamadığı bilinmemektedir. Kefevî'nin bu eserden bir sayfa alıntı yapması²¹ en az bir bölümünün yeniden yazıldığını göstermektedir. Kısmen veya tamamen yeniden yazılan eserin günümüze ulaşan bir nüshasına ulaşılammıştır.

21. Takıyyüddîn et-Temîmî (ö. 1010/1601), *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâci-mi'l-Hanefiyye*: Geniş hacmi ile dikkat çeken Hanefi tabakatlarındandır. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv tarafından yarıya yakını tahkik edilmiş ve basılmış (Dâru'r-Rifâî, Riyad 1983-1989) olmasına rağmen muhakkikin vefatı sebebiyle neşri yarım kalmıştır. İkinci bölümde nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

22. 'Ali el-Kârî (ö. 1014/1606), *el-Esmâru'l-ceniyye fî esmâi'l-Hanefiyye*: Bez-zâzî'nin (ö. 827/1424) *Menâkıbü Ebî Hanîfê'si* ile *el-Cevâbiru'l-mudıyye*'nin ihtisarı olarak nitelendirilebilecek bir eserdir. Ancak tabakat kısmında müellifin ihtisar yaptıktan sonra ilaveten verdiği bilgiler, eseri salt bir ihtisar olmaktan çıkarıp orijinal bir kaynağa dönüştürmüştür. Bu açıdan önem arz eden *el-Esmâru'l-ceniyye*, Muhammed Diyâüddîn el-Ensârî tarafından Hudâbahş'ta (2002), Abdülmuhsin Abdullâh Ahmed tarafından da Bağdat'ta (2009) tahkik edilerek basılmıştır. Çok sayıda nüshası olmasına rağmen her iki baskısının da sadece bir nüshaya dayanarak neşredilmiş olması bu neşirlerin değerine hanel getirmektedir.

23. Edirneli Mehmed Kâmî Efendi (ö. 1136/1723), *Mebâmmü'l-fukahâ*: Son dönem tabakatları arasında küçük hacmi ile dikkat çeken bir çalışmadır. Meşhur Hanefi alimlerin yanı sıra çok bilinen Hanefi kitaplar hakkında da bilgi vermesi sebebiyle hem biyografi hem de bibliyografi kaynağı hüviyetindedir. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan bir yüksek lisans tezi kapsamında tahkiki devam etmekte olup henüz basılmamıştır. Bu sebeple ikinci bölümde nüshaları hakkında bilgi verilecektir.

fî târîhi a'yâni Haleb, thk. Mahmûd Muhammed el-Fâhûrî - Yahyâ Zekerıyyâ Abbâde, 2 Cilt (Dimaşk: Suriye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1972-1973), 2: 440; Ebu'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkıbü's-sâira bi a'yâni'l-mietl-'âşıra*, nşr. Halîl el-Mensûr, 3 Cilt (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmıyye, 1997), 3: 40; İbnü'l-İmâd Ebu'l-Felâh 'Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zehab fî abbâri men zehab*, thk. Mahmûd el-Arnâvût - Abdülkâdir el-Arnâvût, 10 Cilt (Beirut: Dâru İbn Kesir, 1986), 10: 617; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1098.

20 Kefevî, *el-Ketâib*, 2: 499.

21 Kefevî, *el-Ketâib*, 2: 500.

24. Leknevî (ö. 1304/1886), *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*: Kefevî'nin *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr*'ı esas alınarak hazırlanmış olmasına rağmen müellifin diğer kaynaklardan yaptığı ilaveler ile yepyeni bir eser kimliğine bürünmüş önemli bir kaynaktır. Önemine binaen birçok defa neşredilmiştir.

25. Leknevî (ö. 1304/1886), *Tarabü'l-emâsil bi terâcimi'l-efâdil*: Müellifin Hanefi tabakatı alanındaki bir diğer eseridir. Daha çok *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr* sonrasındaki Hanefileri kapsamaktaysa da Kefevî'nin gözden kaçırdığı biyografilere de yer verdiği için *el-Fevâidü'l-behiyye* üzerine yapılmış hem zeyil hem de istidrak çalışması olarak nitelendirilebilir. *Mecmû'atü'r-rasâilî's-sitte* içerisinde veya *el-Fevâidü'l-behiyye* ile birlikte yapılmış baskıları mevcuttur.

Listemizde yer almayan eserlerden, İbrahim Hafsi'nin kaydettiği ve Mahmûd b. Süleymân el-Kûfî'ye (ö. 300/912) nispet ettiği²² *Tabakâtü'l-Kûfiyye fi's-sâdâti'l-Hanefiyye*, gerçekte Mahmûd b. Süleymân el-Kefevî'ye (ö. 990/1582) ait olan *Ketâibü a'lâmi'l-abyâr* olmalıdır. Zira kaynak olarak gösterdiği yerde Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) biyografisinin bu eserde yer aldığını söylemesi tarihen mümkün değildir. el-Kefevî (الكوفي) nisbesini yazım benzerliğinden dolayı el-Kûfî (الكوفي) şeklinde okumuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Ramazan Şeşen'in Ebû 'Âsım Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-'Abbâdî el-Herevî'ye (ö. 458/1066) nispet ederek kaydettiği ve bir nüshasının Ayasofya Kütüphanesi, nr: 3303/1'de bulunduğu söylediği²³ *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, bir Hanefi tabakatı değil, Şafi tabakatıdır. Eserin başında 'Abbâdî'nin 140 kadar Hanefi alimin ismini saymış olması, Ramazan Şeşen'i yanıltmış olmalıdır.

Listemize almadığımız bir diğer eser Kutbüddîn el-Halebî'ye (ö. 735/1335) nispet edilen Hanefi tabakatıdır. Eserin varlığına dair tek delil İbn Kutlûboğâ'ya (ö. 879/1474) ait olduğu söylenen bir yazma nüshadaki şu ifadelerdir: "Hâfız Kutbüddîn 'Abdülkerîm b. 'Abdinnûr el-Halebî el-Hanefî, Hanefilere dair *Tabakât*'ında şöyle demiştir."²⁴ Ancak Kutbüddîn el-Halebî'nin biyografisine yer

22 Hafsi, "Recherces Sur le Genre 'Tabaqat' II", 12.

23 Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-mahâtâtî'l-'Arabîyye fi mektebâti Türkiye*, 2 Cilt (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-cedîd, 1982), 2: 190.

24 İbn Kutlûboğâ Ebu'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım es-Südüni el-Mısrî, *Menâkıbü'l-İmâmi'l-A'zam*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa, nr. 244, 37^b.

veren kaynaklar Hanefi tabakatına dair bir eseri ona nispet etmemektedir. Bilginin kaynağı olarak ismi geçen ve kitapların tespitinde titizliği ile bilinen İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*'inin "Kutbüddîn el-Halebî" maddesinde bu eserden bahsetmemektedir.²⁵ Öğrencisi Kureşî (ö. 775/1373), Kutbüddîn el-Halebî'nin *el-Cevâbiru'l-mudîyye*'yi yazma konusunda kendisini teşvik ettiğini söyleyip hocasının bu konuda derlediği notlarından yararlandığını bildirmektedir.²⁶ Hocasının böyle bir eseri olsa idi Kureşî'nin bundan istifade etmemesi hatta bu kitabından habersiz olması makul görünmemektedir. Tüm bu verilerden hareketle İbn Kutlûboğâ'ya nispetinde şüphe bulunan eserdeki bilginin doğru olmadığı söylenebilir.

Kaynaklarda meşhur tarihçi Makrîzî'nin (ö. 845/1442) de *et-Tezkire* adında bir Hanefi tabakatı yazdığı bildirilmektedir.²⁷ Ancak günümüze ulaşmayan bu eserin müellif tarafından yazılan muhtasarının başında *et-Tezkire*'nin bir tarih eseri olduğunu söylenmektedir.²⁸ Öğrencisi İbn Kutlûboğâ'nın (ö. 879/1474), *Tâcü't-terâcim*'ini *et-Tezkire*'yi esas alarak yazması kaynakları yanıltmış olmalıdır. İbn Kutlûboğâ, hocasının biyografik bilgiler de içeren tarih kitabında ismi geçen Hanefi alimleri bazı bilgiler ekleyerek müstakil bir eserde derlemiştir. Hanefi tabakatı olmadığı için *et-Tezkire*'yi listemize dahil etmedik.

Kâtip Çelebi'nin yazdığı listede *Tabakâtü'l-Hanefiyye* yazan müellifler arasında İbnü's-Sâbık (ö. 877/1473) ismi de geçmektedir. Kâtip Çelebi bu bilgiyi İbnü's-Şihne'nin (ö. 890/1485) *el-Cevâbiru'l-mudîyye* haşiyesinden nakletmektedir.²⁹ Ancak bahsi geçen kaynaktan kontrol ettiğimiz zaman ilgili yerde sadece Mes'ûd b. Şeybe, İbnü'l-Mühendis (ö. 769/1367) ve Hemedânî'nin (ö. 521/1127) isimleri geçmekte olup İbnü's-Sâbık'tan bahsedilmemektedir.³⁰ Bu

25 İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 197-198.

26 Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 1: 9-10. Hocasından sözlü olarak aldığı bilgilerden veya notlarından yaptığı alıntılar için bkz. Kureşî, *el-Cevâbiru'l-mudîyye*, 1: 467; 3: 95, 219, 315, 388; 4: 358.

27 Temîmî, "Mukaddime", *et-Tabakâtü's-seniyye*, 1: ٤; Nazım Büyükbaş, "Kınalızâde'nin Tabakâtü'l-Hanefiyye'sinin Yeri", *Bilimname* 28 (2015): 252; Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 17: 451.

28 Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Ali b. 'Abdilkâdir el-Hüseyînî el-'Ubeydî el-Kâhirî el-Makrîzî, *Müntehabü't-Tezkire fi't-târîh*, Paris Milli Kütüphanesi, nr. Arabe1514, 2^a, 2^b.

29 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1098-1099.

30 İbnü's-Şihne Ebu'l-Fadl Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî, *Hâşiye*

da yapılan nakilde problem olduğunu göstermektedir. Ayrıca diğer bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre İbnü's-Sâbık müstakil bir tabakat yazarı değil, *el-Cevâbiru'l-mudıyye*'nin ravilerindendir. Rivayet etmenin yanında elindeki bir nüshaya bazı kayıtlar ilave etme veya düzeltmeler yapma şeklinde bir mesaisi söz konusu olmuştur.³¹ Bu katkılar değerli olmakla birlikte müstakil bir eser yazarı gibi değerlendirmek kanaatimizce doğru değildir.

Yine bazı listelerde *Tabakâtü'l-Hanefiyye* veya *Muhtasar fî tabakâti'l-Hanefiyye* yazarı olarak Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), 'Abdullâh es-Süveydî (ö. 950/1543), Akşemseddîn'in torunu Şems Çelebi (ö. 957/1550), Taşköprüzâde (ö. 968/1561) veya 'Afifüddîn/Rafî'uddîn eş-Şirvânî'nin isimlerine rastlamakla birlikte bu isimlere nispet edilen kitabın esasında Kınalızâde'ye nispet edilen eser olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bundan dolayı zikrettiğimiz bu isimlere listemizde ayrıca yer vermedik.³²

Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) küçük hacimli meşhur eseri *Tabakâtü'l-fukahâ* da İbrahim Hafsi'nin Hanefi tabakatları listesinde kendisine yer bulmuştur.³³ Ancak bu kısa çalışma müctehidlerin/fakihlerin mertebelerini örnek isimler zikrederek anlatan bir eser olup biyografik bilgi vermemektedir. Dolayısıyla Hanefi tabakatı olarak nitelenmesi doğru değildir.

B. Basılmamış Hanefi Tabakatlarının Nüshaları

1. Fîrûzâbâdî'nin *el-Mirkâtü'l-vefiyye* İsimli Eseri

Şafii mezhebine müntesip olan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) tarafından yazılan eser her ne kadar müellifi tarafından ifade edilmese de *el-Cevâbiru'l-mudıyye*'nin muhtasarı olarak bilinmektedir.³⁴ Ancak karşılaştırmalı olarak incelendiği za-

'ale'l-Cevâbiri'l-mudıyye (*el-Cevabiru'l-mudıyye*'nin kenarında), Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, nr. 739, 2^a.

31 Kureşî, "Mukaddime", *el-Cevâbiru'l-mudıyye*, 1: 88-89; Temîmî, "Mukaddime", *et-Tabakâtü's-seniyye*, 1: 3 (1 nolu dipnot).

32 Listeye alınmayan eserlerin alınmama sebebiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Huzeyfe Çeker, *Hanefi Mezhebinde Biyografi Geleniği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018), 289-292.

33 Örneğin bkz. Hafsi, "Recherces Sur le Genre 'Tabaqat' II", 14-15.

34 Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 10: 82; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2: 1098.

man müellifin ihtisar etmenin yanı sıra bazı ilavelerde de bulunduğu görülmektedir. Bu açıdan neşredilmeye değer bir içerik sunan eserin şu nüshalarını tespit etmiş bulunmaktayız:

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi Bölümü, nr: 671'de bulunan mecmuanın ilk eseridir. 102 varaklık bir hacme sahip nüshanın sayfaları ortalama 33 satırdır. Hattı çok iyi olmamakla birlikte okunabilmektedir. Müstensihin bazı kelimelerde noktaları ihmal etmesi özellikle özel isimlerin zaptında probleme sebep olmaktadır. Şahıs isimleri için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte bazı sayfalarda yazının deforme olduğu görülmektedir. Hamişte bazı yerlerde tashih kayıtları dikkat çekmektedir. 50. varaktan sonra geriye doğru 10 varaklık numaralandırma kayması söz konusudur. Nüsha sonunda tamam kaydı birlikte Sayyâğ olarak meşhur Ahmed b. Muhammed tarafından 980 yılında istinsah edildiği bildirilmektedir.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi Bölümü, nr: 672'de bulunmaktadır. Nüsha toplamda 110 varak olmakla birlikte ilk 4 varak ile son 3,5 varak temlik, icazet kayıtları gibi notlar içermekte olup *el-Mirkâtü'l-vefyye* 5-107. varaklar arasında yer almaktadır. İlk varaklar 22 satırdan oluşurken ilerleyen bölümlerde 25-26 satırdan oluşan sayfalar da bulunmaktadır. Nüshanın hattı kötü olup zor okunmaktadır. Harflerin noktalarının genellikle ihmal edilmiş olması isimlerin tespitinde problem doğurmaktadır. Nüshanın sonunda kitabın tamamlandığı ifade edilmekle birlikte hattın çok kötü olması sebebiyle müstensih adı tam tespit edilememektedir. İstinsah tarihi de belirtilmemiştir. Nüshayı önemli kılan husus hamışteki notlardır. Sayfa kenarlarında müstensihin hattıyla yazılmış notlar bulunmaktadır. Müstensih nüshanın sonunda bu notların "muhtemelen" müellife ait olduğunu ifade etmektedir.

c) Milli Kütüphane, nr: 03 Gedik 17186'da yer almakta olup (Afyon) Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'nden buraya getirilmiştir. Toplam 116 varak olmakla birlikte 109-114. varaklar ile son varak kopmuştur. Nüshanın genel durumu iyidir, deforme olan bir bölüm görünmemektedir. Varak numaralandırması unvan sayfası yerine ikinci sayfadan başlatılmıştır. Sayfaları 25 satırdan oluşmaktadır. Hattı açık ve okunaklıdır. Hareke koymak suretiyle bazı isimlerin zabtı yapılmıştır. Sayfa kenarlarında biyografisi verilen kişinin meşhur ismi, tashihler ve ilave bilgiler içeren notlar yer almaktadır. Son varak kopuk olduğu için istinsah bilgilerine ulaşılamamıştır.

d) Milli Kütüphane, nr: 50 Gül-Kara 149'da yer almakta olup Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi'nden buraya getirilmiştir. 111 varaktan oluşmakta oluşan nüshanın sayfaları ortalama 26 satırdır. Nüsha sağlam ve tam olup hattı açık ve okunaklıdır. Diğer nüshalardan farklı olarak hamışte notlar bulunmamaktadır. Nüsha sonunda tamam kaydı olmakla birlikte istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

e) (Medine) Arif Hikmet Kütüphanesi, nr: 42'de bulunmaktadır. 179 varaktan oluşan nüshanın sayfaları 17 satırdan oluşmaktadır. İnternet üzerinden mikrofilminden çekilmiş resimlerini temin edebildiğimiz nüsha çekim usulü sebebiyle okunaklı değildir. Nüsha sonunda müstensihin Halîl el-Hanefî olduğu ifade edilmiş, istinsah tarihi de 9 Ramazan 1107 olarak belirtilmiştir. Kral Faysal Araştırma Merkezinin hazırladığı *Hizânetü't-türâs* adlı dijital yazma eser katalogunda Medine İslam Üniversitesi Mikrofilm Kütüphanesi, nr: 8473'te bulunduğu ifade edilen nüsha, ilgili kütüphanenin katalogundan anlaşıldığı üzere Arif Hikmet nüshası ile aynıdır.³⁵

Bu beş yazma nüshanın haricinde temin etme ve inceleme imkanı bulamadığımız şu nüshalar bulunmaktadır:

- Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Tarih, nr: 4647'de bulunan nüsha 23 satırdan 104 varak hacmindedir. Ana başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Hattının okunaklı olduğu ifade edilen nüsha 13 Cemaziyevvel 968 yılında istinsah edilmiştir.³⁶

- Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Târîhu Teymûr, nr: 1417'de bulunan *Tabakâtü'l-Hanefiyye* adlı nüsha da *el-Mirkâtü'l-vefiyye*'dir. 19 satırdan 78 varak hacmindedir. İbn Fülân diye bilinen özel bölüm bulunmadığı için sondan iki varak kadar eksiktir. Nüshanın genel durumu iyidir. 981 yılında Ahmed b. Muhammed er-Rûmî tarafından istinsah edilmiştir.

35 Komisyon, *Fibrisü kütübi't-terâcim fi Mektebeti'l-musağğarâti'l-filmiyye fi kısmi'l-mabtûtât fi Amâdeti şuûni'l-mekkebât fi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* (Medine: İslam Üniversitesi Yayınları, 1415), 393.

36 Münteda'l-asleyn, "el-Mirkâtü'l-vefiyye ilâ tabakâti'l-Hanefiyye", Erişim: 12 Kasım 2018, <http://www.aslein.net/showthread.php?t=12859>.

2. İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Derecâtü'l-'aliyye* İsimli Eseri

Bir başka Şafii müellif İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), kıraat alanındaki meşhur kitaplarının yanı sıra biyografi yazımında da güzel eserler kaleme almıştır. *Nihâ-yetü'd-dirâyât* ve *Gâyetü'n-Nihâye* gibi eserleri ile bu alana katkıda bulunan müellif, Hanefi tabakatı alanında da bir eser yazmak istemiş; *ed-Derecâtü'l-'aliyye fi tabakâti'l-'ulemâi'l-Hanefiyye*'sini kaleme almaya başlamıştır. Ancak elimizdeki tek nüshasından anlaşıldığı üzere eserin telifi yarım kalmıştır.

el-Cevâbiru'l-mudiyye'de bulunan yanlışları düzeltmek ve eksikleri tamamlamak amacıyla yazımına başlanan *ed-Derecâtü'l-'aliyye*'nin tespit edebildiğimiz tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Bölümü, nr: 2831'de bulunmaktadır. Sadece giriş, elif ve bâ harflerinin tamamı ile tâ harfinin bir kısmını içeren nüsha 51 varak hacindedir. Sayfaları 24-25 satırdan müteşekkil olan nüsha saray kütüphanesine yakışır şekilde süslenmiştir. Nüshanın baş tarafında hat güzel ve okunaklı olmakla birlikte 40. varaktan sonra bozulma başlamış, noktaların ihmali gibi eksiklikler görülmeye başlanmış; 45. varaktan itibaren de kırmızı mürekkep terk edilmiş, sadece siyah mürekkep kullanılmıştır. Eksik telif söz konusu olduğu için 51. varakta tamam kaydı veya istinsah bilgileri olmaksızın nüsha doğrudan sona ermektedir.

3. Sehâvî'nin *Tabakâtü'l-Hanefiyye* İsimli Eseri

Meşhur tarihçi ve biyograf Sehâvî (ö. 902/1497) de Hanefi tabakatına dair eser yazan Şafilere dendir. Ancak onun *Tabakâtü'l-Hanefiyye*'si tamamen yeni bir çalışma olmayıp IX/XV. yüzyıl biyografilerini topladığı *ed-Dav'u'l-lâmî'* adlı eserinde geçen Hanefi alimlerin ayrı bir kitapta toplanmasından ibarettir. Önceki yüzyıllarda yaşamış Hanefilere yer vermediği için eserini “müteahhir Hanefilerin tercemeleri” şeklinde nitelemektedir.³⁷

Sehâvî'nin çok meşhur olmayan bu kitabının rağbet gören bir çalışma olduğunu söylemek zordur. Bu sebeple yazma nüshaları yeterince çoğaltılmamıştır. Türkiye yazma eser kütüphanelerinde bulamadığımız *Tabakâtü'l-Hanefiyye*'nin iki nüshasına Suudi Arabistan'da bulunan Sehâvî yazmaları katalogunda şöyle işaret edilmiştir:

37 Sehâvî, *ez-Zeyl*, 392.

-Mekke Ümmü'l-kurâ Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, İlmi Araştırmalar Enstitüsü Kütüphanesi, Tarih-Teracim Bölümü, nr: 335 (172 vr.) Bu nüsha Halep Ahmediyye Kütüphanesi, nr: 546'da bulunan nüshanın fotoğraflarıdır.

-Medine İslam Üniversitesi Kütüphanesi, nr: 4857/5 (219 vr.) Bu nüsha Dimaşk Zahiriyye Kütüphanesinde bulunan nüshanın fotoğraflarıdır.³⁸ İlgili katalogda Zahiriyye Kütüphanesindeki bölümü ve numarası belirtilmemiştir.

Suriye'deki savaş sebebiyle asıl kütüphanelerine müracaat edemediğimiz bu nüshaların fotoğraflarını Suudi Arabistan'daki kütüphanelerden temin ettik. Ancak her ikisinin de aynı nüsha olduğunu, Halep Ahmediyye Kütüphanesinde bulunan nüshanın fotoğrafları olduğunu gördük. Dolayısıyla eserin sadece bir nüshasını tespit ve temin edebilmiş bulunmaktayız.

Öncelikle belirtmek gerekir ki yukarıdaki iki kayıta nüshanın 172 ve 219 varak olarak kaydedilmiş olması numaralandırma ile ilgili bir usul hatasından kaynaklanmaktadır. Nüshanın başında her bir sayfa için bir numara verilirken 65. varak ile birlikte her bir varak için numara verilmeye başlanmıştır. Bu durum esasında 182 varak olan nüshanın hacmi konusunda farklı kayıtların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Temin ettiğimiz fotoğraflar klasöründe 178 ve 212 varak mevcut olmayıp nüshadan kopmuş olmaları veya eksik fotoğraflanmış olması ihtimal dahilindedir. Sayfaların ortalama 29 satırdan oluşan nüshanın hattı okunaklı değildir. Ancak *ed-Dav'u'l-lâmî*' ile karşılaştırmalı okunarak biyografileri çözmek mümkündür. Nüsha sonunda intehâ kaydı olmakla birlikte istinsah bilgileri yer almamaktadır.

4. Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî tabakâti'l-eimmeti'l-Hanefiyye* İsimli Eseri

Meşhur Osmanlı şeyhülislamı Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) tarafından yazılmış kısa hacimli bir biyografi derlemesidir. Tüm Hanefi alimleri içeren geniş hacimli kaynaklardan farklı olarak sadece mezhep içerisinde öne çıkmış alimleri toplamaktadır. Bu özelliği sebebiyle çok sayıda nüshası ile günümüze intikal etmiştir. Müellifin eserine isim vermemesi nedeniyle nüshalarının farklı isimlerle kaydedildiği görülmektedir. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

38 Nâsır b. Su'ûd b. 'Abdillâh es-Selâme, *Mu'cemü müellefâti'l-Allâme es-Sebâvi el-mabtûta bi mektebâti'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye* (Mısır: Dâru'l-Felâh, 2002), 49.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr: 4820'da bulunan mecmuanın 84^b-93^a varakları arasında bulunmaktadır. Baş tarafta ismi *Risâle fî tabakâti'l-eimmeti'l-Hanefiyye* olarak kaydedilmiştir. 92^a'nın sonunda son biyografi ile eser sona ermekte, kalan bir varaklık kısımda müellifin diğer eseri *Tabakâtü'l-fukahâ* yer almaktadır. Nüshanın sayfaları 21 satırdır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Genel durumu iyi olan nüshanın ferağ kaydında 963 yılında istinsah edildiği ifade edilmiş, ancak müstensih ismi verilmemiştir.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr: 3680'de bulunan mecmuanın 84^a-102^b numaralı varakları arasındadır. Eser ismi *Risâle-i tevârih-i müellifin* şeklinde Osmanlıca olarak kaydedilmiştir. Sayfalar 13 satırdan oluşmaktadır. Büyük hat ile kaleme alınmıştır, okunaklıdır. İstinsahı esnasında yeterince titiz davranılmadığı, bazı kelimelerin yanlış yazıldığı dikkat çekmektedir. Nüsha sonundaki ferağ kaydı muhtemelen sayfa kopması sebebiyle yarım kalmıştır. Muhammed ismindeki bir müstensih tarafından çoğaltılan nüshanın istinsah tarihi bu kopma sebebiyle tespit edilememiştir.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 1939'da bulunan mecmuanın 132^b-139^b nolu varakları arasındadır. Risale başında bir isim belirtilmemiş iken mecmuanın fihristinde eser *Muhtasar fî zikri't-tabakâti'l-Hanefiyye* olarak kaydedilmiştir. Sayfaları 23 satırdır. Hattı okunaklıdır. Nüshanın genel durumu iyi olup bir bozulma görünmemektedir. Son kısmında sadece tamam kaydı yer almakta olup istinsah bilgileri yer almamaktadır.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Bölümü, nr: 1049'daki mecmuanın 25^b-30^a nolu varakları arasında yer almaktadır. Eser için bir isim zikredilmemiştir. Nüshanın sayfaları 21 satırdan oluşmaktadır. Hattı çok güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüshanın sonunda sadece tamam kaydı bulunmakta olup istinsahı ile ilgili bilgi verilmemiştir. Mecmuadaki diğer risaleler için 947, 951, 957 gibi tarihlerin zikredilmiş olması X/XVI. yüzyılın ortalarında istinsah edildiğini göstermektedir.

e) Milli Kütüphane, nr: 83'te bulunan mecmuanın ikinci eseri olup 94^b-99^a nolu varakları arasındadır. Eser ismi olarak *Risâle fî tezkireti ba'dı'l-'ulemâ'* yazılmıştır. Nüshanın sayfaları 25'er satırdır. Hattı açık ve okunaklıdır. Son varığında bazı lekelenmeler olmakla birlikte okunmasına engel teşkil etmemektedir.

Tamam kaydında müstensih ismi zikredilmeksizin 995 yılında istinsah edildiği ifade edilmiştir.

f) Milli Kütüphane, nr: 50 Ür 236/14'te bulunmakta olup Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi'nden buraya getirilmiştir. Risale mecmuanın 14. eseri olup 41^b-46^a nolu varakları arasında yer almaktadır. Eser ismi *Tezki-retü'l-fukahâ* olarak kaydedilmiştir. Sayfaları 25 satırdan müteşekkildir. Koyu renkli kağıda yazılmış olmasına rağmen rahatlıkla okunabilmektedir. Sayfa kenarlarında ilave notlar yer almaktadır. Nüsha sonunda risalenin tamamlandığı ifade edilmiş, ancak istinsah bilgilerine yer verilmemiştir.

h) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr: 1049'daki mecmuanın 13^a-19^b nolu varakları arasında yer almakta olup eser ismi *Risâle fi beyâni ahvâli's-selef ve tabakâtihim mine'l-'ulemâi'r-râsibîn* olarak kaydedilmiştir. Sayfaları 19 satırdır. Hattı güzel değildir ancak okunabilmektedir. 18^b nolu varakta risale sona ermiş, ondan sonraki bir varaklık bölümde yine Kemalpaşazâde'ye ait olan *Tabakâtü'l-fukahâ*'ya yer verilmiştir. Nüsha sonunda sadece tamam kaydı zikredilmekte, istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

ı) Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr: 186'da yer alan mecmuanın 127^b-133^a nolu varakları arasında bulunmaktadır. Eser ismi *Tabakâtü'l-'ulemâi'l-Hanefiyye* olarak belirtilmiştir. Sayfaları 23 satırdır. Hattı çok açık olmamakla birlikte okunabilmektedir. Kişi isimleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nüsha sonunda sadece tamam kaydı yer almakta iken istinsah bilgileri belirtilmemiştir.

i) Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, nr: 787'de bulunan mecmuanın 33^b-39^a nolu varakları arasındadır. Baş tarafta risale adı *Risâle fi beyâni's-selef mine'l-'ulemâi'r-râsibîn* şeklinde yazılmıştır. Nüshanın sayfaları 23'er satırdır. Hattı genel olarak okunaklıdır, ancak bazı harflerin noktaları ihmal edilmiştir. Nüsha kenarında görülen nemlenme sadece bir varakta yazı üzerine gelmiş görünmektedir; ancak okumaya engel olacak bir deformasyon söz konusu değildir. Nüsha sonunda sadece tamam kaydı yer almakta iken istinsah tarihi hemen ardından gelen *Tabakâtü'l-fukahâ*'nın sonunda 959 olarak verilmiştir.

j) Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, nr: 65'te yer alan mecmuanın 196^a-203^a nolu varakları arasında bulunmaktadır. Eser adı *Risâle fi*

tabakâti'l-müctehidîn olarak kaydedilmiştir. Nüshanın sayfaları 19 satırdır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüshada bir deformasyon görünmemektedir. Son taraftaki tamam kaydında istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

k) Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr: 5374'teki mecmuanın 347^a-352^a nolu varakları arasındadır. Eser adı yukarıdaki nüshada olduğu gibi *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn* olarak belirtilmiştir. Satır sayısı sayfadan sayfaya değişmekte olup ortalama 22 satırdan oluştuğu söylenebilir. Nüshanın satır düzeninde ve hat güzelliğinde yeterinde titiz davranılmamış olması okunmasını zorlaştırmaktadır. Son taraftaki tamam kaydında istinsah tarihi 953 olarak verilmiş, ancak müstensih ismi belirtilmemiştir.

l) Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, nr: 1028'de bulunan mecmuanın 98^a-104^b nolu varakları arasında yer almaktadır. Eser adı yine *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn* şeklinde kaydedilmiştir. Sayfaları 21'er satırdır. Kalın kalemle yazılmış olması sebebiyle bazı kelimelerde okunma problemi olabilmektedir. Nüshanın durumu iyidir. Tamam kaydında müstensih ismi belirtilmeden istinsah tarihi 986 olarak kaydedilmiştir.

m) Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr: 3711'deki mecmuanın 120^a-125^b nolu varakları arasında yer almaktadır. Eser için bir isim belirtilmemiştir. Sayfaları 31 satırdan oluşmaktadır. Hattı okunaklı olmamakla birlikte istinsah edilebilecek durumdadır. Nüshada bir bozukluk gözlemlenmemiştir. Son bölümdeki tamam kaydında istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

n) Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Bölümü, nr: 1181'deki mecmuanın 64^b-71^b nolu varakları arasındadır. Eserin adı *Risâle fî beyâni ahvâli's-selef ve tabakâtihim mine'l-'ulemâi'r-râsibîn* olarak kaydedilmiştir. Sayfaları 21 satırdan oluşan nüsha, kalın kalemle yazılmış olması sebebiyle çok okunaklı değildir. Hamişte bazı ilave notlar bulunmaktadır. Eser sonunda sadece tamam kaydı yer almakta, ancak istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

o) Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, nr: 1031'de yer alan mecmuanın 155^b-165^b nolu varakları arasında bulunmaktadır. Eserin adı *Ta-bakâti'l-'ulemâi'l-Hanefiyye* şeklinde yazılmıştır. Nüshanın sayfaları 19 satırdan oluşmaktadır. Hattı güzel değildir, ama okunabilmektedir. Bazı sayfaların kenarında farklı kalemle tashih kayıtları veya ilave bilgiler görülmektedir. Nüsha sonunda istinsah bilgilerine yer verilmeksizin tamam kaydı yer almaktadır.

ö) (Mekke) Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkiyyi's-şerîf, nr: 2780'de bulunmaktadır. Unvan sayfasında eser ismi *Terâcimü ba'di'l-Abnâf* olarak kaydedilmiştir. 8 varaklık hacme sahip nüshanın sayfaları 16-17 satırdır. Hattı çok okunaklı değildir. Muhtemelen daha sonra kırmızı mürekkeple yazılmak üzere kişi isimlerinin olduğu yerler boş bırakılmış, ancak bu işlemin ihmal edilmesi sebebiyle isim yerleri boş kalmış, bu bilgiler hamîşte siyah mürekkep ile tamamlanmıştır. Nüsha sonundaki tamam kaydında istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

Elimizdeki bu nüshaların haricinde Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, nr: 1068'de bulunan mecmuanın 27^b-32^b nolu varakları arasında bir nüsha da bulunmaktadır. *Târîbu sâhibi'l-Hidâye ve gayribi 'ale'l-icmâl* olarak isimlendirilen eser, yukarıdaki nüshalarını verdiğimiz eseri de içermekle birlikte daha geniş hacimlidir. Baş tarafta Merğînânî'nin (ö. 593/1197) tercemesi verilmiş, daha sonra Kemalpaşazâde'nin eseri aynen ictibas edilmiş, ardından diğer mezheplerin imamları ve meşhur alimlerinin tercemeleri zikredilmiştir. Bu çalışma, Kemalpaşazâde'nin eserini içerdiği için onun bir yazma nüshası olarak değerlendirilebilir.

Başta ifade ettiğimiz üzere müellifin fakihleri mezhep içerisindeki ictihad mertebelerine göre yedi sınıfa ayırdığı *Tabakâtü'l-fukahâ* adında bir eseri daha vardır. Çok sayıda nüshası ile günümüze gelen bu eserin bizim ele aldığımız eser ile aralarında isim benzerliği olması nüsha tespitini zorlaştırmaktadır. Türkiye yazma eser kütüphanelerinde Kemalpaşazâde'nin tabakatı olarak tespit ettiğimiz birçok nüshanın esasında *Tabakâtü'l-fukahâ* olduğunu gördük. Bizzat incelemeyen katalog üzerinden bu iki eseri ayırt edemeyeceğimiz için sadece yukarıdaki nüshaları zikretmekle yetinecek, görmediğimiz nüshalar hakkında bilgi veremeyeceğiz.

5. Temîmî'nin *et-Tabakâtü's-seniyye* İsimli Eseri

Takiyyüddîn et-Temîmî (ö. 1010/1601) tarafından kaleme alınan eser en geniş Hanefi tabakatı olması bakımından önem arz eden önemli bir kaynaktır. Ancak Abdülfettâh Muhammed el-Hulv tarafından yapılan tahkik çalışmasının yarım kalması sebebiyle hala neşredilememiştir. Eserin kalan %55'lik kısmının tahkik edilmesi Hanefi tarihi çalışmaları için önem arz etmektedir.

et-Tabakâtü's-seniyye, çok sayıda nüshası ile günümüze ulaşmıştır. Elde edip inceleme imkanı bulduğumuz nüshaları şunlardır:

a) Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa Bölümü, nr: 1113'te bulunmaktadır. Nüshanın başındaki iki varakta altı alim tarafından yazılmış takriz yazıları yer almaktadır. Eserin metni 408 varak hacindedir. Hattı okunaklı olan nüshanın sayfaları 35 satırdır. Nüshanın genel durumu iyi olup deforme olmuş bir yer dikkat çekmemektedir. Künyeler, nisbeler, lakaplar ve İbn Fülân diye bilinenler şeklinde sıralanan tüm özel bölümler nüshada yer almakta olup aşağıdaki bazı nüshalar gibi eksik değildir. Nüshanın sonundaki ferağ kaydında istinsahın müellif hattından yapıldığı, hamîşte yer alan notların da aktarıldığı ifade edilmiştir. Müstensihî Ali b. Ahmed ed-Demâsî, istinsah tarihi ise 1030'dur.

b) Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr: 3390'da yer almaktadır. 386 varak hacminde olup sayfaları 45 satırdır. Hattı çok güzel olmasa da okunaklıdır. Nüshanın baş tarafında Sultan I. Mahmûd'un vakıf kaydı bulunmaktadır. Yâ harfinden sonra özel bölümlere yer verilmeksizin nüsha sona ermektedir. Ferağ kaydında istinsah tarihi 1138 olarak verilmiş, ancak müstensih ismi zikredilmemiştir.

c) Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr: 3391'de yer almakta olup Abdülfettâh el-Hulv'un tahkikinde esas aldığı nüshalardandır. Unvan sayfasında Sultan I. Mahmud'un (ö. 1168/1754) vakıf kaydı bulunmaktadır. 467 varak³⁹ hacindedir. Sayfaları 33 satırdan müteşekkildir. Hattı açık ve okunaklıdır. Biyografisi verilen alimlerin isimlerinin büyük olarak yazılması nüshaya kullanım kolaylığı katmaktadır. Bir üstteki nüsha gibi özel bölümler olmaksızın nüsha yâ harfi ile sona ermektedir. 1085 yılında Muhammed Ebu's-Salâh tarafından istinsah edilmiştir.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, nr: 3295'te bulunmaktadır. Baş tarafta yer alan fihrist ile birlikte 533 varaktır. Sayfaları 35 satırdır. Hattı çok güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Birçok kelimedede harekeler mevcuttur. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte bazı sayfaların kenarlarında yıpranmalar dikkat çekmektedir. Alfabetik olan isimler bittikten sonra diğer nüshalardan farklı olarak sadece "künyeler" ve "nisbeler" başlıkları zikredilmiş; lakaplar ile İbn Fülân diye bilinenlerin tek başlıkta birleştirileceği ifade edilmiş olmasına rağmen bu başlıklara yer verilmemiştir. Bazı varaklarda

39 Nüsha kenarındaki numaralandırmaya göre nüshanın 465 varak olduğu ifade edilmiştir, ancak kontrol edildiğinde 2 varak eksik sayıldığı görülmektedir.

başlıkların atılıp altlarının boş olması nüshanın müsvedde olarak hazırlandığı izlenimini doğurmakta olup müellifin müsvedde nüshası olma ihtimalini akla getirmektedir. Nüsha sonunda herhangi bir istinsah bilgisi bulunmadan eser doğrudan sona ermektedir.

e) Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, nr: 969'da yer almaktadır. Unvan sayfasında Sultan I. Abdülhamid'in (ö. 1203/1789) vakıf kaydı yer almaktadır. 566 varaktan⁴⁰ oluşan nüshanın sayfaları 37 satırdır. Güzel olmayan ama okunabilen bir hattı vardır. Nüshanın genel durumu iyi olup deforme olan bir bölüm görünmemektedir. Özel bölümler bu nüshada yer almamakta, yâ harfinden sonra eser sona ermektedir. 1139 yılında Abdülhak b. Ömer el-Mısri tarafından istinsah edilmiştir.

f) Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa Bölümü, nr: 353'te bulunmaktadır. 775 varak⁴¹ hacmindeki nüshanın sayfaları 29-30 satırdır. Hattı güzel olmamasına rağmen istifade edilmeye engel olacak kadar kötü değildir. Genel durumu iyi olan nüsha özel bölümler yer almaksızın isimler ile sona ermektedir. Tamam kaydında müstensih ismi yer almamaktadır. İstinsah tarihi ilk bakışta 1249 olarak okunmakla birlikte nüshayı vakfeden Çorlulu Ali Paşa'nın hicri 1123 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa 1049 yılında istinsah edilmiş olmalıdır ki tarihi gösteren rakamlar bu şekilde okunmaya da müsaittir.

g) Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Bölümü, nr: 829'da bulunmaktadır. 566 varak hacindedir. Sayfaları 33'er satırdır. Hattı okunaklıdır. Kelimelerin harekelerine de yer verilmiş olması dikkat çekmektedir. Önemli başlıklar yaldızlı mürekkeple, bazı başlıklar da kırmızı veya koyu siyah kalem ile yazılmıştır. Nüshanın genel durumu iyi olmakla birlikte yaldızlı mürekkebin kağıdın arkasına iz bırakması bazı yerlerin okunmasını zorlaştırmaktadır. Nüsha sonunda özel bölümlerden sadece künyelere yer verilmiş, diğer bölümler zikredilmemiştir. Ferağ kaydında belirtilen 1000 tarihi istinsah değil, telif tarihi olmalıdır. Müstensih ismi belirtilmemiştir.

40 Nüsha kenarındaki numaralandırmaya göre nüshanın 565 varak olduğu ifade edilmiştir, ancak kontrol edildiğinde 1 varak eksik sayıldığı görülmektedir.

41 Nüshanın numaralandırmasında iki yerde varak atlama, iki yerde de numara atlama hatası yapılmıştır. Toplam varak sayısına aralardaki boş varaklar da dahildir.

h) Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi Bölümü, nr: 673'te yer almaktadır. 659 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 27 satırdan oluşmaktadır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüshanın genel durumu iyidir, ancak bazı varaklarda kağıt kararması görünmekte ise de hattın okunmasına engel teşkil edecek kadar kötü değildir. Bazı varaklarda tashih kayıtları görülmektedir. Özel bölümlerin tamamı mevcut olup tam nüsha olarak nitelendirilebilir. Nüsha sonundaki kayıtlarda eserin telif tarihi ve yeri bildirilmiş, ancak istinsah bilgileri zikredilmemiştir.

ı) Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi Bölümü, nr: 674'te bulunmaktadır. 506 varaktır. Sayfaları 37'şer satırdır. Hattı güzel değildir, ancak okunabilmektedir. Nüshanın genel durumu iyi olup deforme olan bir kısım dikkat çekmemektedir. Özel bölümlere yer verilmeksizin yâ harfi ile başlayan isimler ile sona ermektedir. Son taraftaki tamam kaydında 1084 yılında Hamdân b. Amâra b. Muhammed el-Guneymî/el-Ganîmî istinsah edildiği ifade edilmektedir.

i) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 1906'da yer almaktadır. 803 varak hacminde olan nüshanın sayfaları 29 satırdan oluşmaktadır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüshanın genel durumu iyidir. Özel bölümlerin tamamını içerdiği için tam nüshalardan biri olduğu söylenebilir. Nüsha sonundaki tamam kaydında 1031 yılında istinsah edildiği ifade edilmiş, ancak müstensih ismi zikredilmemiştir.

j) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 1907'de yer alan nüsha 757 varak hacindedir. Sayfaları 29'ar satırdır. Yazı güzelliği orta seviyededir. Yukarıdaki bazı eksik nüshalar gibi özel bölümler olmaksızın yâ harfi ile sona ermektedir. 1069 yılında Ebû Tayy Ali b. Hammâd b. Ahmed es-Sabrî tarafından istinsah edilmiştir.

k) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 1908'de bulunmaktadır. 233 varak hacminde olup Atullâh ismine kadar olan kısmı ihtiva ettiği için kitabın %46'sını içerdiği söylenebilir. Sayfalar 29 satırdan müteşekkildir. Nüshanın tamamında kağıt kararması görünmekte ise de bu durum okunmasına engel teşkil etmemektedir. Nüsha son tarafından eksik olduğu için istinsah bilgilerine ulaşılamamıştır.

l) Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami Bölümü, nr: 862'de yer alan nüsha 284 varak hacindedir. Kitabın Abdullah b. Yûnus ismine kadarki bölümünü ihtiva etmekte olup bu kısım toplam hacmin yaklaşık yüzde kırkına tekabül etmektedir. Sayfaları 27'şer satırdır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüsha son taraftan eksik olduğu için istinsah bilgileri tespit edilememektedir.

m) Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa Bölümü, nr: 1029'da bulunmaktadır. Hacmi 377 varak olan nüshanın sayfaları 41 satırdan oluşmaktadır. Hattı güzel değildir. Nüsha genel olarak sağlam olmakla birlikte yazıların olduğu kısımda mürekkep geçmesi sebebiyle kararına söz konusudur. Ancak okunmasına engel teşkil edecek seviyede değildir. Yukarıdaki bazı nüshalar gibi özel bölümler olmaksızın yâ harfinin bitimiyle doğrudan sona ermektedir. Nüsha sonundaki ferağ kaydında Mısır kadısı Kethüdâzâde Muhammed'in siparişi üzerine 1133 yılında istinsah edildiği ifade edilmektedir.

n) Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, nr: 1904'te bulunan nüsha üç ciltlik olup bizim temin ettiğimiz birinci cildi 319 varaktır. Sayfaları 19 satırdır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Nüsha genel durumu iyi olup deforme olan bir bölüm görünmemektedir. Birinci cildin tamam kaydında Abdülfettâh b. Bahâüddin ed-Diştî tarafından 1026 yılında istinsah edildiği ifade edilmektedir.

o) Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, nr: 1475'te bulunmaktadır. 87 varak hacme sahip olan nüsha sadece İshâk b. Behlûl ismine kadarki bölümü ihtiva etmekte olup kitabın sadece %16'sını içermektedir. Sayfaları 37 satırdan oluşmaktadır. Hattı çok güzel olup gayet okunaklıdır. Kelimelerin hareketlerle zabtının yapıldığı görülmektedir. Nüshanın genel durumu iyi olup sadece bir-iki yerde leke ve mürekkep kayması görünmektedir. Son taraftan eksik olduğu için istinsah bilgilerine ulaşılammıştır.

ö) Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, nr: 1609'da yer almaktadır. 349 varak hacindedir. Sayfaların satır sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla 37 ile 43 arasında değişmektedir. Hattı biraz küçük olmakla birlikte okunabilmektedir. Nüshanın orta tarafında kağıt renginin koyulaştığı görülmekle birlikte mürekkep renginden ayırt edilebilecek durumdadır. Özel bölümlerin tamamı mevcut olup diğer bazı nüshalar gibi eksik değildir. Nüsha sonunda tamam kaydı bulunmakla birlikte sadece telif tarihinin 989 olduğu ifa-

de edilmiş, istinsah tarihi veya müstensih adı zikredilmemiştir. Telif tarihindeki ayın Recep mi Şevval mi olduğu konusunda şüpheli ifadeler nüshanın müellif hattı olmadığını göstermektedir.

p) Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr: 5209'da bulunmaktadır. Aralara sıkıştırılmış küçük kağıtlar hariç toplam 399 varak olan nüsha eserin ilk yedi cüzünü kapsamakta olup Ali b. Muhammed ismindeki alimlere kadarki bölümü ihtiva etmektedir. Eserin kalan kısmı eksiktir. Hattı biraz zor okunabilmekte, son bölümlerde bazı silik yazılar görülmektedir. 356. varakta müellif hattı olduğu ifade edilmiştir. Nüsha sondan eksik olduğu için istinsah bilgileri tespit edilememiştir.

r) Milli Kütüphane, nr: 50 Gül-Kara 13'te yer almakta olup Nevşehir Gülşehir Karavezir İlçe Halk Kütüphanesi'nden buraya getirilmiştir. Baş taraftaki fihrist hariç 428 varak hacindedir. Sayfaları 41 satırdır. Nüshanın genel durumu iyi olup bazı varaklarda görülen kağıt kararması okunmasına engel teşkil etmemektedir. Yukarıdaki bazı nüshalar gibi özel bölümler yer almaksızın yâ harfinden sonra sona ermektedir. Sonundaki ferağ kaydında 1134 yılında Abdülhak isimli bir müstensih tarafından istinsah edildiği ifade edilmiştir.

s) Berlin Devlet Kütüphanesi, nr: 10029'da bulunan nüsha eserin sadece ikinci cildini ihtiva etmektedir. Cezzar Ahmed Paşa'nın (ö. 1219/1804) vakfettiği bu ciltte, ismi Ömer olan Hanefi alimler ve sonrası yer almaktadır. 317 varaklık hacme sahiptir. Sayfaları 21 satırdır. Hattı okunaklıdır. Sayfa kenarlarında tashih kayıtları bulunmaktadır. Yâ harfi ile başlayan isimlerin sonunda özel bölümlerin zikredileceği ifade edilmiş, ancak bu bölümler olmadan eser sona ermiştir. Ferağ kaydında istinsah tarihi 1043 olarak verilmiştir. Müstensih ismi tam okunamamakla birlikte Medyen/Medîn et-Tayyîb/et-Tabîb olarak ifade edilebilir.

Abdulfettâh el-Hulv'un tahkikte kullandığı ancak bizim elde edemediğimiz nüshalar şunlardır:

a) Tunus'ta Seyyid Hasen Hasenî Abdülvehhâb'ın şahsi kütüphanesinde bulunan nüsha müellif hattının sadece ilk cildini teşkil etmektedir. Mısır Ma'hedü'l-mahtûtât, Câmiatü'l-Düvelü'l-Arabiyye, nr: Tarih 1124 veya Medine İslam Üniversitesi Mikrofilm Kütüphanesi, nr: 4049'dan nüshanın fotoğraflarına ulaşmak mümkündür. 32-33 satırdan yaklaşık 100 varak hacindedir. Bazı varakları düşmüş durumdadır.

b) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Târîhu Talat, nr: 2112'de kayıtlı nüsha 32 satırdan 596 varaktır. 1025 yılında Abdülvehhâb b. Muhammed el-İkdâvî tarafından istinsah edilmiş, 1027 yılında Mansûr b. Abdillatîf er-Reşîdî tarafından müellif nüshasıyla mukabelesi yapılmıştır.

c) Sevhâc Kütüphanesi, nr: Tarih 376'da bulunan nüsha 139 varak hacminde olup sadece ح harfine kadarki kısmını ihtiva etmektedir. Nüshanın fotoğraflarına Mısır Ma'hedü'l-mahtûtât, Câmiatü'l-Düvelü'l-Arabiyye, nr: Tarih 310'dan ulaşmak mümkündür.

d) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Târîhu Talat, nr: 2065'te bulunan nüsha sadece eser sonunda yer alan özel bölümleri içermekte olup baştan eksiktir. 25 satırdan 83 varaklık bir hacme sahiptir. 1046 yılında Abdülcevâd b. Ali el-Ebyârî tarafından istinsah edilmiştir.

e) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Halîm Kütüphanesi, nr: 55'te bulunan nüsha iki ciltten oluşmaktadır. Her biri 300 varak ciltlerin sayfaları 27 satırdır. Ahmed b. el-Cezâyirî tarafından 1275 yılında istinsah edilmiştir.

f) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Târîhu Teymûr, nr: 540'ta bulunan nüsha 4 cüzden oluşmaktadır. Birinci cüz 593, ikinci cüz 520, üçüncü cüz 587, dördüncü cüz 503 sayfadır. 1284 yılında istinsah edilmiştir.⁴²

Çeşitli taramalarda çıkan ancak elde edemediğimiz şu nüshalar da bulunmaktadır:

a) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, nr: 2833 (695 vr.)

b) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, nr: 2834 (561 vr.)

c) Viyana Milli Kütüphane (Avusturya), nr: 1189

d) İhyâu'l-ulûmîn-Nu'mânîyye Kütüphanesi (Hindistan Haydarabad) nüshası. Bu nüsha Medine İslam Üniversitesi Mikrofilm Kütüphanesi, nr: 979/1'de bulunan nüsha ile aynıdır. Sadece 13 varağı mevcut olup çok eksik bir nüshadır.⁴³

e) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Tarih, nr: 159 (363 vr.)

42 Temimî, "Mukaddime", *et-Tabakâtü's-seniyye*, 1: ۵-۶.

43 Komisyon, *Fihrisü kütübi't-terâcim*, 287.

f) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr: 11551ح (84 vr.) Sadece özel bölümleri içermektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Karaçelebizâde Bölümü, nr: 285'te bulunan yazma nüsha katalogta *et-Tabakâtü's-seniyye* olarak kaydedilmiş olsa da esasında İbn Tağrıberdî'nin (ö. 874/1470) *Mevridü'l-letâfe fi men veliye's-saltana ve'l-bilâfe* adlı eserinin yazma nüshasıdır.

6. Mehmed Kâmî Efendi'nin *Mebâmmü'l-fukabâ* İsimli Eseri

Edirneli Mehmed Kâmî Efendi (ö. 1136/1723) tarafından yazılan eser, alfabetik harflere göre önce Hanefi alimler, sonra da aynı harfle başlayan eserler hakkında bilgi verdiği için hem biyografik hem de bibliyografik bir kaynaktır. Yakın tarihte yazılmış kısa hacimli bir çalışma olduğu için çok sayıda nüshası ile günümüze ulaşmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi Bölümü, nr: 422'de bulunan mecmuanın 40^b-147^a nolu varakları arasında bulunmaktadır. 107 varaklık nüshanın sayfaları 23 satırdır. Hattı güzel olmamakla birlikte okunaklıdır. İsimler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nüsha kenarlarında tashih kayıtları görülmektedir. Tamam kaydından sonra müellifin 1,5 varaklık Osmanlıca biyografisi verilmiştir. En sonda ise sadece mukabale kaydı yer almakta, istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Bölümü, nr: 844'te kayıtlı mecmuanın ilk eseri olup 1^b-70^a nolu varakları arasındadır. Sayfaları 21 satırdır. Kalın kalemle ve küçük bir hatla yazılmış olduğu için bazı kelimelerin okunmasında problem yaşanabilmektedir. İsimlerin başlık şeklinde çizgilerle ayrılarak belirtilmiş olması, kaynak olarak kullanımını kolaylaştırmaktadır. Nüsha sonunda Seyyid İbrahim b. Sâlih tarafından 1241 yılında istinsah edildiğini belirten ferağ kaydı bulunmaktadır.

c) Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, nr: 495'te yer almaktadır. Sayfaları 23 satırdan oluşmaktadır. Yazı güzelliği orta seviyededir. İsimler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nüsha kenarlarında ilave notlar yer almaktadır. Son kısımda tamam kaydı yer almakta, ancak istinsah bilgileri bulunmamaktadır. Ancak baş taraftaki temellük kaydında yer alan 1184 tarihi müellifin yaşadığı sırada istinsah edildiğini göstermektedir.

d) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Bölümü, nr: 753'te yer almaktadır. 96 varaklık nüshanın 94^b nolu varağında eser sona ermekte, sonrasında yeğeni Nazîrâ İbrâhîm Efendi'nin (ö. 1188/1774) kaleminden müellifin Osmanlıca biyografisi yer almaktadır. Nüshanın sayfaları 21 satırdır. Talik hattı ile kaleme alınmıştır. Başlıklar ile kişi ve eser isimleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nüsha sonunda tamam kaydı yer almakla birlikte istinsah bilgileri bulunmamaktadır.

e) Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr: 5061'de kayıtlı bulunmaktadır. 59 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 25 satırdan oluşmaktadır. Hattı biraz silik olup okunma problemi vardır. Şahıs isimleri başlık şeklinde kırmızı mürekkeple belirtilmiş, kitap isimleri ise satır arasında yine kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kullanım kolaylığını sağlamak için vefat tarihleri üzerine kırmızı çizgi çekilerek belirtilmiştir. Nüsha kenarında tashih kayıtları ve bazı notlar bulunmaktadır. Nüshanın genel durumu iyi olup birkaç yerde mürekkep lekesi görülmektedir. Tamam kaydında Musallizâde (?) Ahmed tarafından istinsah edildiği söylenmekte, ancak istinsah tarihinin son rakamı okunamamaktadır. 1150 küsur yılında istinsah edildiği söylenebilir.

f) Milli Kütüphane, nr: A1042'de bulunan mecmuanın 14^b-72^a nolu varakları arasındadır. Sayfaları 25 satırdan oluşmaktadır. Hattı okunaklıdır. Hamişte ilave notlar ve tashihler bulunmaktadır. Nüsha sonunda tamam kaydı yer almakta ve 1154 tarihinde istinsah edildiği bildirilmektedir.

g) (Kayseri) Raşid Efendi Kütüphanesi, nr: 972'de bulunmaktadır. Sayfa köşesindeki numaralandırmada her sayfaya numara verilmiştir. Bu sebeple son sayfasında 122 yazan eserin hacminin baş taraftaki fihrist hariç 61 varak olduğu söylenebilir. Sayfaları 27 satırdır. Bibliyografik bölümlerde satır düzeni terk edilmiş, eserler 3 sütun şeklinde sıralanmıştır. Mavi mürekkeple yazılmış çok sayıda tashih kaydı ve notlar dikkat çekmektedir. Hattı güzel olmamakla birlikte okunabilmektedir. Mavi mürekkebin arka sayfaya geçtiği yerlerde asıl metnin okunması zorlaşmaktadır. Nüshanın son varağında yukarıdaki bazı nüshalarda olduğu gibi müellifin Osmanlıca biyografisine yer verilmiştir. Nüsha sonundaki ferağ kaydında istinsahın müellif nüshasından Muhammed el-Kesbî (?) el-Edirnevî tarafından 1176 yılında yapıldığı ifade edilmiştir.

h) Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, nr: 6984'te bulunmaktadır. Aralardaki boş sayfalar dahil 55 varak hacminde olmasına rağmen numaralandırma her bir sayfaya yapıldığı için son sayfada 109 sayısı yazılıdır. Eserin bitiminde yine müellifin Osmanlıca biyografisi yer almaktadır. Sayfaların satır sayısı 25'lerden 40'lara kadar değişkenlik arz etmektedir. Aralarda çok boşluk bırakılmış olması eserin müsvedde hali olma ihtimalini akla getirmektedir. Sayfa kenarlarında yer alan ve müstensihin hattıyla yazılmış çok sayıdaki not nüshanın müsvedde olma iddiasını destekler niteliktedir. Hattı okunaklı değildir. Nüshanın genel durumu kötü olup yarısından fazlasında nemlenme ve bazı sayfalarda da mürekkep kayması söz konusudur. Nüsha sonunda istinsah bilgileri zikredilmemiştir.

ı) Tunus Milli Kütüphane, nr: 9576'da bulunan mecmuanın 169^b-260^a nolu varakları arasında bulunmakta olup Kuveyt Ma'hedü'l-mahtûtâti'l-'Arabîyye, nr: 447/5'te fotoğrafları bulunan nüsha ile aynıdır. 91 varak hacmindeki nüshanın sayfaları 23 satırdır. Nüshanın internet üzerinden temin ettiğimiz siyah beyaz fotoğraflarının çekim tekniğinin kötü olması sebebiyle okunma problemi ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Hamište tashih kayıtları bulunmaktadır. Son kısımda sadece tamam kaydı yer almakta olup istinsah bilgileri zikredilmemiştir.

i) Zeytuniyye Camii Ahmediyye Kütüphanesi, nr: 2580'de bulunmaktadır. 68 varak hacminindedir. Sayfaları 19 satırdır. Feyzullah b. Muhammed tarafından 1158 yılında istinsah edilmiştir.⁴⁴

j) Medine İslam Üniversitesi Mikrofilm Kütüphanesi, nr: 638/3'te bulunmaktadır. 31 satırdan 53 varaklık bir hacme sahiptir. İstinsah bilgilerinin yer almadığı nüshanın (Medine) Arif Hikmet Kütüphanesi'nden getirildiği ifade edilmektedir.⁴⁵

Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin sitesindeki arama motorunda⁴⁶ şu nüshalar kaydedilmiştir:

a) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr: 53003 (Mustafa Fazıl Paşa, Tarih, 112)'de bulunmaktadır. 14 satırdan 119 hacminindedir. Kırmızı ve siyah mürekkeple

44 Abdulfazl Mansûr, *Fibrisü mahtûtâti'l-Mektebeti'l-Ahmediyye bi Tûnis (Hizânetü Câmî'i'z-Zeytûniyye)* (Beyrut: Dâru'l-Feth, 1969), 447.

45 Komisyon, *Fibrisü kütübi't-terâcim*, 427.

46 Dâru'l-kütüb ve'l-vesâiki'l-kavmiyye, Quick Search, erişim: 17 Kasım 2018, http://41.33.22.69/uhtbin/cgiisirs.exe/x/SIRSI/0/57/60/502/X?user_id=WEBSERVER

renkli olarak yazılmıştır. Nüshanın genel durumu kötü olup bazı varakları parçalanmış durumdadır. 1291 yılında istinsah edilmiştir.

b) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr: 18903 (Tarihü Talat, 2103)'te bulunmaktadır. 50 varaktır. Başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshanın genel durumu iyidir. Edirneli İmamzâde Ahmed b. Muhammed tarafından 1141 yılında istinsah edilmiştir.

c) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr: 25679 (8524ç)'da bulunmaktadır. 50 varaktır. 115 varak hacminde olup sayfaları 21 satırdan müteşekkildir. Başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Genel durumu iyi olan nüshanın istinsah bilgileri zikredilmemiştir.

Bu nüshaların haricinde *Hizânetü't-türâs* adlı dijital yazma eser katalogunda *Mehâmmü'l-fukahâ*'nın temin edemediğimiz ve ilgili kütüphanelerin kataloglarından da bulamadığımız şu nüshaları da kaydedilmektedir:

a) Hidiviyye Kütüphanesi, nr: 162/5

b) Ezher Kütüphanesi, nr: 242 Abaza 6550

c) Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr: 373/5

Sonuç

Hanefi tabakatlarının yazma nüshalarını incelediğimiz çalışmamız sonucunda bu alanda kaleme alınmış 25 eser olduğunu tespit ettik. Bu eserlerin sekiz tanesinin günümüze ulaşan bir nüshasını bulamadık. Geriye kalan eserlerden on bir tanesi matbu olup araştırmacılar tarafından kolaylıkla ulaşılabilme imkanına sahip iken; altı tanesi yazma halinde olup henüz basılmamıştır.

Bu altı eserden Temîmî'nin (ö. 1010/1601) *et-Tabakâtü's-seniyye*'si en önemli Hanefi kaynaklarından olup neşrine çok acil ihtiyaç duyulmaktadır. Eserin Abdülfettâh Muhammed el-Hulv tarafından yapılan eksik neşri bu ihtiyacı kısmen giderse de yarıdan fazlasının henüz yayınlanmamış olması birçok araştırmada kendisinden tam anlamıyla istifade edilmesine engel olmaktadır. Edirneli Mehmed Kâmî Efendi'nin (ö. 1136/1723) *Mehâmmü'l-fukahâ*'sı da hem biyografi hem de bibliyografi kaynağı hüviyetinde olup neşredilmesi faydalı olacaktır. Fîrûzâbâdî'nin *el-Mirkâtü'l-vefiyye*'si her ne kadar *el-Cevâhiru'l-mudiy-*

ye'nin muhtasarı olarak bilinse de onda bulunmayan orijinal bilgiler de içermesi sebebiyle neşredilmesi önem arz etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *ed-Derecâtü'l-'aliyye'sinin* telifi her ne kadar yarım olsa da yeni bilgiler içermesi sebebiyle telif edildiği kadarıyla neşredilebilir. Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) önemli Hanefileri derlediği eseri Osmanlı döneminde yazılmış ilk Hanefi tabakatı olması sebebiyle önem arz ettiği için neşre konu edilebilir. Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *Tabakâtü'l-Hanefiyye'si* ise IX/XV. yüzyıl biyografilerini topladığı *ed-Dav'u'l-lâmî'* adlı eserinde adı geçen Hanefilerin ayrı bir eserde derlemesinden ibaret olduğu için neşrinin araştırmacılar için faydalı olacağı kanaatinde değiliz.

Basımı yapılan eserlerden Saymerî'nin (ö. 436/1045) *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbibi*'i ile Leknevî'nin (ö. 1304/1886) *el-Fevâidü'l-behiyye'si* ve *Tarabü'l-emâsil'i*, araştırmacıların daha rahat istifade edebilmeleri için ayrıntılı fihristler de içerecek şekilde tahkikli olarak yeniden neşredilmelidir.

Kaynakça

- 'Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nüreddîn Ali b. Sultan Muhammed. *el-Esmâru'l-ceniyye fi esmâi'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülmuhsin Abdullâh Ahmed. 2 Cilt. Bağdat: Dîvânü'l-vakfî's-sünnî, 2009.
- 'Askalânî, İbn Hacer Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Ali. *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mietî's-sâmine*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1993.
- Büyükbaş, Nazım. "Hanefi Tabakât Kitapları Arasında Kınalızâde'nin Tabakâtu'l-Hanefiyye'sinin Yeri". *Bilimname* 28 (2015): 247-262.
- Çeker, Huzeyfe. *Hanefi Mezhebinde Biyografi Gelenegi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.
- Dâru'l-kütüb ve'l-vesâiki'l-kavmiyye. "Quick Search". Erişim: 17 Kasım 2018, http://41.33.22.69/uhtbin/cgiirsi.exe/x/SIRSI/0/57/60/502/X?user_id=WEBSERVER
- Gazzî, Ebu'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkî. *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mietî'l-âşira*. Nşr. Halîl el-Mensûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1997.
- Hafsi, İbrahim. "Recherces Sur le Genre 'Tabaqat' Dans la Littérature Arabe II". *Arabica* 24/1 (Şubat 1977): 1-41.
- İbn Kâdi Şühbe, Ebu's-Sıdk Takıyyüddîn Ebû Bekir b. Ahmed ed-Dimaşkî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. Nşr. Hâfız Abdülalîm Hân. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye Matbaası, 1979.
- İbn Kutlûboğâ, Ebu'l-'Adl Zeynüddîn Kâsım es-Sûdûnî el-Mısırî. *Menâkibü'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe*. Hacı Ahmed Paşa, 244: 33a-107b. Süleymaniye Kütüphanesi.

- . *Tâcü't-terâcim*. Thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İbn Tolun, Ebu'l-Fadl Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dimaşkî. *el-Gurafü'l-'aliyye fi terâcimi müteabbiri'l-Hanefiyye*. Şehid Ali Paşa, 1924. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh 'Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi abbâri men zeheb*. Thk. Mahmûd el-Arnâvût, Abdülkâdir el-Arnâvût. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.
- İbnü'l-Hanbelî, Ebû 'Abdillâh Radyüddîn Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî. *Dürü'l-babeb fi târîhi a'yâni Haleb*. Thk. Mahmûd Muhammed el-Fâhûrî, Yahyâ Zekeriyyâ Abbâde. 2 Cilt. Dimaşk: Suriye Kültür Bakanlığı Yayınları, 1972-1973.
- İbnü's-Şihne, Ebu'l-Fadl Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî. *Hâşiye 'ale'l-Cevâbiri'l-mudiyye (el-Cevâbiri'l-mudiyye'nin kenarında)*. Kılıç Ali Paşa, 739. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. 'Abdullâh el-Kastamonî. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Nşr. Mehmet Şerafeddin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâbü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezbebi'n-Nu'mâni'l-mubtâr*. thk. Saffet Köse - Murat Şimşek - Hasan Özer - Huzeyfe Çeker - Güneş Öztürk. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017.
- Komisyon. *Fibrisü kütübü't-terâcim fi Mektebeti'l-musağğarâti'l-filmiyye fi kısmi'l-mabtûtât fi Amâdeti şuûni'l-mektebât fi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*. Medine: İslam Üniversitesi Yayınları, 1415.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn 'Abdülkâdir b. Muhammed. *el-Cevâbiri'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 5 Cilt. Cize: Hicr, 1993.
- Makrîzî, Ebu'l-'Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Ali b. 'Abdilkâdir el-Hüseynî el-'Ubeydî el-Kâhirî. *Müntehabü't-Tezkire fi't-târîh*. Paris Milli Kütüphane, Arabe1514.
- Mansûr, Abdulhafîz. *Fibrisü mabtûtâti'l-Mektebeti'l-Abmediyye bi Tûnis (Hizânetü Câmi'i'z-Zeytûniyye)*. Beyrut: Dâru'l-Feth, 1969.
- Mes'ûd b. Şeybe, 'Imâdüddîn es-Sindî. *et-Ta'lim*. Laleli, 839. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Münteda'l-asleyn. "el-Mirkâtü'l-vefiyye ilâ tabakâti'l-Hanefiyye". Erişim: 12 Kasım 2018. <http://www.aslein.net/showthread.php?t=12859>.
- Saymerî, Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. 'Ali b. Muhammed. *Abbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*. Nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, 1985.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- . *ez-Zeyl 'alâ Rafi'l-isr ev Buğyetü'l-'ulemâ ve'r-ruvât*. Thk. Cevde Hilâl - Muhammed Mahmûd Subh. Kahire: ed-Dâru'l-Mısıriyye, 1966.
- Selâme, Nâsır b. Su'ûd b. 'Abdillâh. *Mu'cemü müellefâti'l-'Allâme es-Sehâvî el-mabtûta bi mektebâti'l-Memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*. Mısır: Dâru'l-Felâh, 2002.

- Serhân, Muhyî Hilâl. “Tashîhu hata’ kebîr – Kitâbü Tabakâti’l-fukahâ el-mensûb ilâ Taşköprüzâde hüve l’İbni’l-Hinnâ”. *el-Mevrid Dergisi* 3-4 (Bağdat 1981): 483-497.
- Seyyid, Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 448-451. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Şeşen, Ramazan. *Nevâdiru’l-mabtûtâtî’l-‘Arabîyye fî mektebâti Türkiye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-cedîd, 1982.
- Şevkânî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Ali es-San’ânî el-Yemenî. *el-Bedru’t-tâli’ bi mebâsini men ba’de’l-karnî’s-sâbi’*. Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Muslihuddîn Mustafa. *Miftabu’s-sâade ve misbâbu’s-siyâde fî mevzû’âtî’l-‘ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-ilmîyye, 1985.
- Temîmî, Takıyyüddîn b. ‘Abdilkâdir ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî. *et-Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Riyad: Dâru’r-Rifâi, 1983-1989.
- *et-Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi’l-Hanefiyye*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3391.

Manuscripts On Ḥanafī Ṭabaqāt

by Dr. Huzeyfe ÇEKER

One of the four major legal schools in Islamic law, the Ḥanafī school has trained many a scholar as the focus of an intense fiqh activity throughout the history of fiqh. The simultaneous expansion of the idea of “*madhhab*” (school of legal thought) and of the concept of writing biographies saw the emergence of encyclopedic compilations that incorporated scholars from the Ḥanafī school as well as those from others. This literature which became known as the Ḥanafī ṭabaqāt consists of – as far as we were able to ascertain – a total of twenty-five works. In this article, we shall introduce the entire corpus of these works which we have examined including manuscript copies that are extant but remain unpublished. This publication will be of particular interest to both specialists and researchers in the field.

The following Ḥanafī ṭabaqāt works have not reached us today:

1. Hamadānī (d. 521/1127) - *Ṭabaqāt Aṣḥāb Abū Ḥanīfab*
2. Mas'ūd b. Shaybah al-Sindī - *Ṭabaqāt al-Aṣḥāb*
3. Ibn al-Muhandis (d. 769/1367) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*
4. Ibn Qādī Shuhbah (d. 851/1448) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*
5. Badr al-Dīn al-^ḥAynī (d. 855/1451) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*
6. Ibn Ājā (d. 881/1476) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*
7. Abū al-Faḍl Ibn al-Shihnah (d. 890/1485) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*
8. Quṭb al-Dīn al-Nahravālī (d. 990/1582) - *Ṭabaqāt al-Ḥanafīyyah*.

There are 11 Ḥanafī ṭabaqāt works that are readily accessible to researchers and have either been published or are forthcoming, and these are:

1. Şaymarī (d. 436/1045) - *Akbbār Abū Ḥanīfah wa Aşhābih*
2. Najm al-Dīn al-Ṭarsūsī (d. 758/1357) – *Wafayāt al-A’yān min Madhhab Abū Ḥanīfah al-Nu‘mān*
3. Qurashī (d. 775/1373) - *al-Jawābir al-Muḍiyyah fī Ṭabaqāt al-Ḥanaḫiyyah*
4. Ibn Doqmāq (d. 809/1407) – *Nazm al-Jumān fī Ṭabaqāt Aşhāb Imām al-Nu‘mān*
5. Ibn Qutlūboghā (d. 879/1474) – *Tāj al-Tarājim*
6. Ibn Tolūn (d. 953/1546) - *al-Guraf al-‘Āliyyah fī Tarājim Muta’akbirī al- Ḥanaḫiyyah*
7. Kınalızāde (d. 979/1572) - *Mukhtaşar fī Ṭabaqāt al-Ḥanaḫiyyah*
8. Kafawī (d. 990/1582) – *Katā’ib al-A’lām al-Akbiyār min Fuqahā’ Madhhab al-Nu‘mān al-Mukhtār*
9. ‘Alī al-Qārī (d. 1014/1606) - *al-Asmār al-Janiyyah fī Asmā’al-Ḥanaḫiyyah*
10. Laknawī (d. 1304/1886) - *al-Fawā’id al-Bahiyyah fī Tarājim al-Ḥanaḫiyyah*
11. Laknawī (d. 1304/1886) – *Ṭarab al-Amāthbil bi Tarājim al-Afāḫil*

These are the six Ḥanaḫī ṭabaqāt works that are extant but have only been partially published:

1. Fīrūzābādī (d. 817/1415) - *al-Mirqāt al-Waḫiyyah fī Ṭabaqāt ‘Ulamā’ al-Sādah al-Ḥanaḫiyyah*. This work is known to be a summary of Qurashī’s (d. 775/1373) *al-Jawābir al-Muḍiyyah*; be that as it may, it is supplemented with more information and provides additional biographies. There are, as far as we were able to ascertain, two copies of this work in the Süleymaniye Library, two in the Ankara Milli Library, and three copies in Medina and Cairo.

2. Ibn al-Jazarī (d. 833/1429) - *al-Darajāt al-‘Aliyyah fī Ṭabaqāt al-‘Ulamā’ al-Ḥanaḫiyyah*, a copy of which, in our estimation is incomplete, is found in the Topkapı Palace Museum Library has 51 leaves up to the letter ‘tā’.

3. Saḫawī (d. 902/1497) - *Ṭabaqāt al-Ḥanaḫiyyah*: the only copy of the work, which is a collection of the Ḥanaḫī scholars mentioned in the author’s book *al-Ḍaw’ al-Lāmi’*, is located in the Aleppo Aḫmadiyyah Library.

4. Kemāl Paşāzāde (d. 940/1534) - *Risālah fī Ṭabaqāt al-A'imma al-Ḥanafīyyah*: 17 copies of which are recorded under various names are available all throughout Turkish libraries. We, however, could not verify copies of this work in libraries across the world because of the fact that it may be confused with another one of the author's work entitled *Ṭabaqāt al-Fuqahā'*.

5. Taqiy al-Dīn al-Tamīmī (d. 1010/1601) - *al-Ṭabaqāt al-Saniyyah fī Tarājim al-Ḥanafīyyah*: this work has a very important place in the literature, being the largest Hanafī ṭabaqāt collection of which 45% has thus far been published; there is an urgent need for a critical edition of the remaining part. There are 33 copies of this work from what we were able to determine.

6. Mehmed Kāmī Efendi of Edirne (d. 1136/1723) - *Mabāmm al-Fuqahā'*: this work, which is considered to be both a source of biography and bibliography, has 17 copies in total throughout various libraries in the world.

Keywords: The Hanafi School of Law, Tabaqat, Tabaqat al-Hanafiyah, Tarajim, Biography, Manuscripts.